

Les comarques de Castelló sota el «rigor» falangista de José Andino Núñez (1941–1946). Una aproximació a partir dels informes de la Inspecció Provincial de FET y de las JONS

ANDREU GINÉS I SÀNCHEZ

Historiador

orcid.org/0000-0002-3417-7512

Presentació: 16 febr. 2016 | Acceptació: 8 maig 2016 | Publicació: 15 des. 2016

Citació recomanada: GINÉS I SÀNCHEZ, Andreu. «Les comarques de Castelló sota el “rigor” falangista de José Andino Núñez (1941–1946). Una aproximació a partir dels informes de la Inspecció Provincial de FET y de las JONS». *Franquisme & Transició. Revista d’Història i de Cultura* 4 (2016): 41–87. doi: <http://dx.doi.org/10.7238/fit.voi4.2935>

Resum: La implantació del franquisme a les comarques de Castelló de la Plana fou convulsa: el caciquisme, les pugnes entre faccions locals, les canviants consignes de Madrid, la desafecció de la població i el caos econòmic, en més o menys proporció, causaren una gran inestabilitat en les institucions del règim, tant en l'àmbit municipal com provincial. Amb aquest treball volem aprofundir en el coneixement d'aquesta realitat conflictiva a través de nous materials, com ara els informes de la Inspecció Provincial que al llarg del mandat de José Andino Núñez, governador civil entre el 1941 i el 1946, es realitzaren de diferents pobles castellanencs. Una aproximació que ens ha de servir per conèixer l'estat i la implantació del règim a escala local i rural durant els anomenats «anys blaus».

Paraules clau: franquisme, feixisme, Partit Únic, autoritats locals, governador civil, cap provincial

The counties of Castelló under the Falangist “severity” of José Andino Núñez (1941–1946): An approach based on reports from the Provincial Inspectorate of FET-JONS

Abstract: The establishment of the Franco regime in the province of Castelló de la Plana was quite tumultuous. Caciquismo, struggles between local factions, changing instructions from Madrid, the disaffection of the population and economic chaos all caused, to a greater or lesser extent, great instability in the regime’s institutions, whether at a local or provincial level. This article aims to

enhance our knowledge of this troubled reality through new materials such as reports from the Provincial Inspectorate carried out in different towns in Castelló during the mandate of José Andino Núñez, Civil Governor from 1941 to 1946. This approach should help us to evaluate the state and implementation of the system at local and rural levels during the so-called “blue years”.

Keywords: Francoism, fascism, single-party, local authorities, Civil Governor, Provincial Leader

En els darrers anys, l'anàlisi de les institucions locals i/o provincials, com també del corresponent personal polític, ha esdevingut essencial per comprendre el franquisme. Es tracta d'uns estudis que no estan exempts de divergències interpretatives, ja que alguns fenòmens, com ara la unificació dels càrrecs, han estat l'argument per defensar, entre d'altres, la idea dels «anys blaus» i de la posterior «desfeixistització» del règim.¹ D'altra banda, l'estudi dels hòmens que personificaven aquesta unificació, com també del personal polític en general, ha servit per contrastar —i, fins i tot, qüestionar— interpretacions centrades en les remodelacions ministerials i en altres canvis del cor del règim (MARÍN 2013).

Per a les comarques de Castelló de la Plana, diversos estudis han analitzat les institucions provincials i el personal polític de la primera postguerra. En podríem destacar, principalment, els d'Andreu Ginés (2008, 2010), Maria Folch (2001) i Joan Miquel Palomar (2008). D'una manera menys rigorosa —i amb prou més antiguitat—, l'obra de Ramón Godes (1990) també ha recollit l'evolució institucional d'aquests primers anys.² Tanmateix, el coneixement del règim en la vessant més extensiva és en-

1 Els termes *feixistització* o *feixistitzant* són usats pels historiadors sobretot en contraposició al procés de «desfeixistització» que es produí a partir de les primeres grans derrotes de l'Eix i, especialment, a partir del final de la Segona Guerra Mundial. Tant si és «feixista» com «feixistitzant» o «feixistitzat», durant aquests anys el règim ens mostra els seus propòsits «lliures de disfresses i interferència», tal com —ara fa trenta anys— va indicar Josep Fontana (1986, 9). D'altra banda, Javier Tébar descrivia els anys blaus de Correa Veglison a Barcelona com «els anys en els quals la dictadura nascuda de la Guerra Civil Espanyola encara no estava consolidada, experimentava tensions internes; les seves autoritats apostaven aviat pel “Nou Ordre” encarnat pel nazisme a Alemanya i pel feixisme a Itàlia; i, finalment, gravitaven sobre el futur del “Nou Règim” les incerteses i el desenllaç d'una guerra europea que esdevindria aviat mundial» (TÉBAR 2011, 17–18).

2 Els darrers anys, l'estudi del franquisme de les terres castellenques ha experimentat un creixement significatiu, especialment al voltant dels temes més relacionats amb l'anomenada memòria

cara limitat, ja que molts d'aquests estudis —tant a Castelló de la Plana com a la resta de l'Estat— s'han centrat en les principals institucions provincials de la postguerra, incloent-hi les pròpies de la capital, com ha lamentat recentment l'historiador lleidatà Josep Gelonch, que ha recordat la importància d'una aproximació local/rural per comprendre el Partit Únic i, per extensió, el règim (2012b).

Amb aquest treball, doncs, volem aprofundir en el coneixement del règim des de baix, des de les realitats locals d'una província eminentment rural com la castellonenca. Un territori de cent quaranta-un pobles amb tres-cents vint mil habitants, dels quals dos-cents huitanta mil vivien fora de la capital.³ En quina mesura aquesta realitat rural/local coincideix amb la de les estructures superiors, tant pel que fa al personal polític com al pes del Partit Únic? Quines eren les implicacions del Nou Estat en el funcionament quotidià dels municipis i del món rural? Quina era, doncs, la intensitat del «blau» per a aquesta majoria de la població?

* * *

Els anys que precediren l'arribada de José Andino Núñez a la província de Castelló de la Plana⁴ es caracteritzaren per un enfrontament constant entre el Govern Civil i les jerarquies de FET-JONS. Es tractava d'una lluita pel poder que responia, en gran proporció, a les tradicionals rivalitats entre faccions locals, adscrites, d'una manera o d'una altra, a la Dreta Regional, al tradicionalisme i, en menor proporció, al republicanisme radical. Fruit d'aquesta conflictivitat, en poc més de tres anys, en el Govern Civil s'hi succeïren tres governadors; en la FET-JONS, cinc —possiblement sis— caps provincials; en la Diputació hi hagué dos presidents, i en l'ajuntament de la capital, dos alcaldes.⁵ Val a dir, però, que aquesta no

històrica, és a dir, amb la repressió i els represaliats i les represaliades. L'últim d'aquests treballs és l'obra de Raül González Devís (2016) sobre la repressió i els maquis.

3 Dades del cens de 1940: 320.443 eren els habitants de la província; 43.517 eren els habitants de Castelló de la Plana.

4 Fou nomenat governador civil per decret del 18 d'octubre de 1941; BOE (21 oct. 1941). Prengué possessió del càrrec el 31 d'octubre.

5 Els governadors foren Carmelo Monzón, Martín Sada i José Andino; els caps, Joan Flors (la documentació no és clara en el seu cas), el Baró de Càrcer, José Luis de Navasqués, Lorenzo Villa-

era una peculiaritat de Castelló de la Plana: la inestabilitat dels càrrecs es produí també a Alacant, Lleida, Girona i Barcelona.⁶

Paral·lelament a aquesta conflictivitat —o potser com a fruit d'aquesta—, s'observa una tendència a la imposició d'un sector sobre l'altre. És a dir, amb el pas del temps, els càrrecs passaren d'estar ocupats principalment per carlistes a estar-ho per antics membres de la Dreta Regional. Aquesta última facció s'havia fet forta quasi des d'un principi en el Partit Únic, des del qual llençava els atacs contra la resta d'institucions. I la tensió entre les dues principals faccions —tradicionalistes *versus* falangistes— es materialitzava, sobretot, en l'enfrontament entre el Govern Civil i el cap provincial. Les denúncies i acusacions mútues es dirigien als respectius superiors de Madrid, on se suposava que cada càrrec tenia el seu valedor.

Els conflictes s'havien accentuat amb l'arribada de José Luis Navasqués a la Prefectura, i Martín Sada al Govern Civil, ambdós cap al final de la guerra. Amb ells els conflictes havien arribat fins a l'extrem que el governador ordenà detindre una bona part de la plana major de la FET-JONS provincial. Poc després, el cap provincial seria substituït. D'altra banda, Martín Sada era acusat d'antifalangista, i la prova que generalment s'adduïa era la protecció de carlistes en les diferents institucions, tant locals com provincials.

De fet, les institucions locals havien estat un camp de batalla constant entre les institucions i les respectives faccions. Un any més tard, en arribar Ricard Suárez a la Prefectura, no tardà a copsar la situació: «obediendo determinadas inspiraciones, los ayuntamientos están completamente enfrente de la Organización en el 90 % de la provincia».⁷ Així de clar ho manifestà en el comunicat mensual del setembre adreçat a la Delegació Nacional de Províncies. El mes següent, el cap provincial desenvolupava el tema:

longa, Ricard Suárez Altamirano i José Andino —i entremig també hi hagué caps accidentals— (GINÉS 2008).

6 Als Països Catalans, Tarragona i València sembla que en foren l'excepció, especialment per l'estabilitat del cap.

7 Comunicat mensual del setembre del 1940, Presidència, caixa 20527, Archivo General de la Administración (AGA).

Puede observarse, como denominador común de todas las inspecciones, la [ne]cesidad de una renovación del 90 % de los Municipios de la provincia, que son opuestos al Partido, ya que en su origen fueron designados por un gr[u]po de caciques —entre los cuales estaba el primer Jefe Provincial, Barón de Cárcer— y aún siguen prestando obediencia a sus protectores, a ciencia y paciencia de nuestra primera autoridad provincial, lo que dificulta extrao[r]dinariamente la renovación de estas Comisiones Gestoras.⁸

Caldria qüestionar-se que, cap al final del 1940, encara quedara un percentatge de pobles tan elevat amb les mateixes comissions gestores que després de l'ocupació. Però, en tot cas, Ricard Suárez exposava que les coses no havien millorat per al partit amb els nomenaments posteriors:

Para demostrar la efectividad de esta clara hostilidad hacia nuestra gestión política, basta ver que, en lo que va de año, se han hecho renovaciones (en mayor o menor cuantía) en los Ayuntamientos de Almedijar, Chodos, Salsadella, Alfondeguilla, Zorita del Maestrazgo, Castillo de Villamalefa, Villanueva de Viver, Chert, Sierra Engarcerán, San Rafael del Río, Tirig, Morella, Benáfer, Soneja, Alcalá de Chivert, Nules, Moncófar y Almenara; es decir, en 18 pueblos, sin que en ninguno se haya pedido propuesta a esta Jefatura, ni se haya comunicado nada relacionado con estas renovaciones, exceptuando la forzosa petición de informes, que además y generalmente ha sido hecha directamente a los Jefes Locales y prescindiendo de pedirlos a esta Jefatura Provincial.⁹

La raó? «Casi todas estas Comisiones Gestoras fueron nombradas por el actual Presidente de la Diputación [Joan Flors], en connivencia con otros caciques de la provincia, que tienen —y tendrán mientras perduren estas Gestoras— montado un verdadero tinglado caciquil.»¹⁰ El desembre del 1940, però, seria destituït Joan Flors de la Diputació (GINÉS 2010), de manera que de les quatre principals institucions comarcals,

8 Comunicat mensual de l'octubre del 1940, Presidència, caixa 20526, AGA.

9 *Confidencial* [informe del cap], sense data, Presidència, caixa 20527, AGA.

10 Comunicat mensual de l'octubre del 1940, Presidència, caixa 20527, AGA. Joan Flors era un carlista destacat.

tres eren afins a FET-JONS (la mateixa FET-JONS, l'ajuntament de la capital i la Diputació) i només el Govern Civil s'hi resistia. I els conflictes persistiren. Uns anys més tard, el delegat provincial d'Informació i Investigació, Josep Gascó Remolar, reconeixia fins a quin punt la disputa pels càrrecs locals havia generat enfrontament:

Por dos veces durante el mandato de D. MARTÍN SADA, quedó vacante la Jefatura Provincial del Movimiento de resultas de la incompatibilidad personal que se establecía, entre el Gobernador Civil y el Jefe Provincial, bien que ésta se originase en las discrepancias sufridas por el apoyo o repulsa de que hacían objeto dichas Autoridad y Jerarquía a determinados Alcaldes o Jefes Locales, según les fueran o no gratos.¹¹

* * *

El règim intentà posar fi a aquesta conflictivitat amb la unificació dels càrrecs de governador civil i cap provincial en la figura de José Andino Núñez, camisa vella, nascut el 1895 a Burgos. En el seu currículum constava que havia estat cap provincial i conseller nacional de la Falange abans de la guerra. I sembla que era especialment hostil al carlisme, ja que, arran de la unificació, s'havia donat de baixa del partit, tot i que s'hi reincorporaria al cap de poc temps.¹² En un altre ordre de coses, acabava d'ocupar càrrecs en la Central Nacional-Sindicalista relacionats amb l'agricultura, motiu pel qual podia encaixar en una província eminentment agrícola com la castellonenca (GODES 1997, 90). El seu nomenament, doncs, es va interpretar com una victòria de FET-JONS, però, sobretot, com una derrota dels carlistes, que havien perdut el principal protector —l'anterior governador civil. Una derrota pròpia de la ciutat que cent anys abans havia immortalitzat la resistència en front del carlisme a l'escut municipal amb

11 L'informe afegia: «con el cese del Jefe y consiguiente sustitución en sus funciones por el camarada MIRA, se establecía una “entente cordial” [sic] entre el Gobierno Civil y nuestra Falange, o mejor dicho entre D. MARTÍN SADA y el camarada MIRA». Expedient d'informació sobre Altura, Delegació d'Informació i Investigació, 11 de juny de 1942, Govern Civil (GC), caixa 11149, AHPCP.

12 http://www.plataforma2003.org/diccionario-falange/diccionario_a.htm#andino%20nu%F1ez,%20jos%20Eg.

el símbol d'un llop fugint de la ciutat.¹³ José Andino arribava a Castelló amb la missió de pacificar les institucions i, alhora, aconseguir una major adhesió del territori al règim. Per fer-ho, pretenia impulsar el Partit Únic tot aplicant el «rigor falangista», que no era altra cosa que depuració, disciplina i mà dura.

Dos anys després, tal com recull Ramón Godes (1997, 132), «la Falange de Castellón manifiesta su convicción de estar atravesando un momento de esplendor, que se atribuye a la brillante gestión de su Jefe Provincial». Els fets que justificaven aquesta convicció eren la celebració del funeral pels màrtirs de la Tradició, el concurs de cors i danses de la Secció Femenina i la visita a la regió de diferents càrrecs i jerarquies estatals. Però, sobretot, destacava el «magne acte» amb motiu de les festes del cinquè aniversari de «l'alliberament».

Efectivament, el juny del 1943, el governador i cap provincial es va proposar de fer una gran exhibició falangista, amb una concentració a Castelló de la Plana per celebrar la distingida efemèride. Unes deu mil persones, segons les cròniques de l'època, hi acudiren. Amb les mateixes pretensions que el cap provincial de València tres anys abans, un gran acte de masses havia de servir per culminar el projecte feixista i demostrar la força contra els adversaris (GINÉS 2010). Però les mateixes fonts de l'època ja deixaven entreveure que la realitat no era ben bé així, i que hi havia elements discordants prou significatius: «por su falta de espíritu de disciplina no asistiendo, como se había ordenado, a la concentración celebrada el pasado domingo, sanciona con veinticinco pesetas de multa a un total de ciento nueve falangistas, todos ellos personas destacadas y conocidas en la ciudad».¹⁴

Com veurem més endavant, no fou aquest l'únic exemple d'indisciplina amb què hagué de bregar José Andino Núñez. Però la indisciplina no fou el problema més gran a què s'enfrontà. Els informes de la Inspecció Provincial en són testimoni. I cinc anys més tard, quan Luis Julve Cepeuelo el substituï, encara hi havia molta feina a fer; perquè «continuar la

¹³ Aquesta simbologia fou ràpidament eliminada pel primer ajuntament franquista (GINÉS 2010).

¹⁴ *Mediterráneo*, 13 juny 1942.

obra iniciada, velando por su fortalecimiento y manteniendo vigoroso el espíritu de la Falange» no podia significar altra cosa que això.¹⁵

Les inspeccions de Ramón Aymerich

Poc temps després de prendre possessió del càrrec, José Andino començà a recopilar informació de la província per conèixer l'estat de FET-JONS i del règim poble per poble. L'1 de gener de 1942 dictava una circular en què encomanava que tots els alcaldes remeteren fitxes per detallar l'estat dels ajuntaments¹⁶ i, paral·lelament, enviava l'inspector provincial de FET-JONS a visitar els municipis. Així, doncs, els expedients de constitució de les comissions gestores que hi ha a l'Arxiu Provincial de Castelló de la Plana (AHPCP) s'ompliren, a partir del seu nomenament, d'informes d'aquesta inspecció.

Com veurem més endavant, el funcionament de les estructures locals del partit estava molt vinculat al de l'ajuntament, cosa que explicaria l'existència d'aquests informes entre la documentació administrativa. No sabem fins a quin punt aquestes inspeccions eren generalitzades, però quan es realitzaren foren la base de la renovació de càrrecs als municipis. Cal tindre en compte que l'estructura de FET-JONS era una font d'informació política tant o més eficaç que els serveis de seguretat tradicionals, motiu pel qual no ens ha d'estranyar de trobar aquesta documentació barrejada dins els expedients esmentats.

L'autor d'aquests informes era Ramón Aymerich Borillo, nascut a Vila-real el 1903 i adscrit al cos tècnic de correus. L'informe de la Prefectura Provincial de FET-JONS explicava que «antes del 18 de Julio de 36, estaba afiliado a la Derecha Regional Valenciana, interviniendo en propaganda a favor de la misma. Durante el dominio rojo, mostrose identificado con nuestro Alzamiento, siendo detenido y encarcelado por los marxistas». A més a més, abans d'esdevenir inspector provincial, segurament

¹⁵ Luis Julve Ceperuelo fou nomenat governador civil de Castelló de la Plana per decret del 10 d'octubre de 1946, BOE (17 oct. 1946). Prengué possessió del càrrec —així com del de cap— deu dies més tard. Les paraules són del discurs de presentació davant la Falange local. Cfr. *Mediterráneo*, 10 nov. 1946.

¹⁶ Circular de l'1 de gener de 1942, *Boletín Oficial de la Provincia de Castellón* (6 gen. 1942).

cap al principi del 1941, havia estat inspector comarcal i secretari provincial de Tresoreria i Administració.¹⁷ Des del 1940, Ramón Aymerich era també vocal de la Diputació de Castelló.¹⁸ Es tracta, doncs, d'un personatge amb un gran ascendent a l'època, tal com ho corroborava el periòdic *Mediterráneo*, el 10 de setembre de 1985, quan, amb motiu de la seua mort, explicava que la catedral de Santa Maria s'havia omplert per a les exèquies fúnebres. La necrològica també explicava que era un home «de convicciones religiosas muy profundas. Y así educó a sus dos hijos, desde que quedó viudo, en un ambiente de firmes creencias religiosas». La dona de qui havia quedat vidu era de Forcall, un poble del municipi dels Ports i on estiuejava des d'aleshores.¹⁹

Entre el quasi centenar d'informes que hem recuperat (per a una setantena de pobles) trobem principalment dos tipus de documents: d'una banda, els que consistien en una proposta de renovació dels ajuntaments, amb la llista de noms corresponent i les dades de les persones (edat, antecedents, professió, etc.); de l'altra, informes més elaborats amb valoracions i comentaris de l'inspector. Són aquests últims els que utilitzarem com a base del nostre estudi. L'estructura d'aquests documents era quasi sempre la mateixa. De primer incloïa una valoració del poble, centrada en les principals figures polítiques; és a dir, en la composició de l'ajuntament i de les estructures locals de FET-JONS. Després hi havia una proposta de substitució dels càrrecs, si es considerava que els existents no eren els adequats.

La major part d'aquests informes es realitzaren entre el nomenament de José Andino i la primera meitat del 1942. A partir d'ací, cada cop eren menys freqüents, però n'hem trobat alguns del 1946.²⁰ Una nota escrita

17 *Guia comercial de Castelló de la Plana*, 1941.

18 *Informe de Armon [sic] Aymerich Borillo*, Prefectura de FET-JONS, 10 d'abril de 1947, GC, caixa 11186, AHPCP.

19 «Necrològica. Ramón Aymerich Borillo», *Mediterráneo*, 10 set. 1985. Dels seus dos fills, l'un s'havia fet canonge del SICB de Tortosa, prova de l'entorn religiós. Ser «profundament religiós» i alhora falangista no era cap contradicció (MORENO SECO 2001).

20 El comunicat mensual de l'octubre del 1940 que hem citat adés ens permet deduir que les inspeccions als municipis ja existien abans. Un informe del cap local de la Vall d'Almonesir explica que «el día 20 de Marzo de 1941, el Sr. Inspector de Falange, tuvo a bien girar visita a esta Falange». Informe del cap local, 25 d'abril de 1942, GC, caixa 11148, AHPCP. Tanmateix, entre la documentació administrativa del Govern Civil hem trobat un únic informe que data del mandat de Sada Moneo: un informe d'Almenara del febrer del 1941. Tot plegat indica que aquests tipus d'informes, abans de l'ar-

a mà pel cap provincial demanava «hacer inspección y ver la manera de organizar nuevo Ayuntamiento». Es referia a Bell-lloc i el document era precedit d'un apunt («visita del Jefe Local y el Sr. Cura»), per la qual cosa podem deduir que volia una opinió qualificada respecte al que li havien demanat ambdues autoritats locals, que no era altra cosa que la destitució de l'alcalde.²¹ Amb el temps, els informes se centraren en pobles on hi havia conflictes concrets referits als càrrecs polítics, bé en forma de denúncies, bé en forma de dimissions o de destitucions per corrupció. És a dir, les inspeccions s'enviaven amb la voluntat d'esclarir algun assumpte concret, cosa que no ocorria necessàriament en el cas dels informes de la primera època.

La influència d'Aymerich perdurà fins al 1946, tal com ho demostra la nota següent en l'expedient de Tales: «decirle a Aymerich que el propuesto para Alcalde es Juez de Paz y por tanto no es compatible y hay que proponer otro». Al mateix full, l'inspector contestava: «que dimita el cargo de Juez, pues es para nosotros más importante [que] sea Alcalde», a la qual cosa Andino assentia i escrivia a sobre «proponer a Madrid».²²

Encara que l'autoria dels informes sempre era la mateixa (en alguns casos, sobretot durant els anys 1941 i 1942, l'inspector era acompanyat per José Manuel Tomás Ibáñez, en qualitat d'inspector especial), no tenim tan clar a qui s'adreçaven. En alguns casos sembla que José Andino n'era el destinatari, però en d'altres podem deduir que hi havia un intermediari, segurament una altra alta jerarquia del partit. No podem establir si el fet que hi haguera diferents destinataris es devia a un canvi de procediment en el transcurs del temps o, simplement, que qualsevol de les instàncies podia ordenar aquestes inspeccions.

Per dur a terme les inspeccions, Ramón Aymerich es desplaçava personalment als municipis, acompanyat d'altres jerarquies o, fins i tot, d'altres autoritats civils. Així consta en una nota del Servei d'Informació de la Direcció General de Seguretat: «el domingo día 4 y sobre las diez y me-

ribada de José Andino, o bé no es feien d'una manera tan sistemàtica o bé no s'usaven per al mateix, i, per tant, no s'arxivaven amb la mateixa documentació.

²¹ *Benlloch* [nota manuscrita del cap provincial], 4 d'abril de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP.

²² Nota manuscrita del cap provincial i de l'inspector, 23 de maig de 1946, GC, caixa 11153, AHPCP.

dia de su mañana, salí en visita oficial para estos pueblos acompañado del Inspector del Movimiento Sr. Aymerich».²³ Els pobles en qüestió eren Castellfort, Cinctorres, Forcall, Morella, la Jana i Alcalà de Xivert.²⁴ Un cop arribaven a l'indret, els inspectors es reunien amb els poders fàctics del municipi: «visitada esta Jefatura Local, he podido comprobar después de un cambio de impresiones con todas las Jerarquías, Cura Párroco, Comandante del Puesto de la Guardia Civil y otras personas, el estado en que se encuentra nuestra Organización».²⁵ Aquestes dades eren posteriorment contrastades amb altres informadors de confiança, com ara membres de la Prefectura Provincial que conegueren la zona o diputats provincials que provingueren d'allí.

Des del nostre punt de vista, el valor d'aquests informes és que ens apropen a la realitat més elemental —més extensiva— del règim a través d'uns ulls que, si bé són profundament subjectius, ens permeten conèixer —en part gràcies a aquesta subjectivitat— una realitat poc accessible per altres vies. Era una realitat molt allunyada de les proclames propagandístiques, però al mateix temps poc present en la documentació interna del règim, que solia tractar-la d'una manera resumida i simplificada, com, per exemple, en els comunicats mensuals enviats a la Delegació Nacional de Províncies.

Entre els informes que hem recuperat i hem utilitzat per completar l'anàlisi hi ha inspeccions realitzades per la Delegació Provincial de la Secció Femenina, que se centraven més en l'estat dels diferents serveis i que permeten fer-nos una idea més ajustada del que significava l'«enquadrament» de la població. També hi hem trobat alguns informes d'inspeccions comarcals o, fins i tot, de caps locals, però aquests els hem gastat només en la mesura que completen els informes de la Inspecció Provincial.

Un altre aspecte que hem de tindre en compte abans d'endinsar-nos en l'anàlisi dels informes és com canviaven els criteris polítics en funció de qui ocupava la màxima autoritat provincial. Per exemple, una nota escrita a mà per Martín Sada, l'anterior governador civil, constata que Xert

23 Nota informativa, sense signar i sense datar [principi del 1942?], GC, caixa 11150, AHPCP.

24 No es tractava tant d'inspeccionar una zona, sinó de fer un recorregut (amb punt de partida a Castelló de la Plana) que permetera visitar pobles al llarg del trajecte.

25 *Almenara, visita del 5-3-1941*, GC, caixa 11149, AHPCP.

era «un pueblo izquierdista, estraperlista e irreligioso. Sería conveniente renovar el Ayuntamiento, puede dar nombres el cura, D. Miguel Segarra Roca, de 60 años, bien reputado [...] El sargento de G. C., comandante del puesto también es persona de fiar [...] El Jefe Local es buena persona, pero está dominado por el alcalde [...]. El Alcalde es derrotista, cacique y se ausenta sin permiso ni conocimiento [...] Es difícil reunir siete personas de confianza sin recurrir a los radicales, por ser pueblo izquierdista».²⁶ L'informe, del 24 de març de 1941, explicava també que la comissió gestora de l'ajuntament s'havia constituït per les autoritats militars durant l'ocupació del poble.

Alguns mesos més tard, arran del canvi de governador, l'inspector provincial modificava radicalment el criteri:

Los hombres que rigen en la actualidad la vida política y administrativa de Chert son los únicos en los cuales se puede tener confianza. [...] Es necesario terminar con la divergencia que existe entre la Jefatura y el Alcalde; divergencia mantenida y fomentada por terceras personas. [...] El cura, saliéndose de su misión puramente moral y religiosa, se inmiscuye en la política local para tratar de erigirse en «factotum» de todo el pueblo. Y como se ha estrellado contra la Jefatura en sus intentos caciquiles de fiscalizar todos los actos políticos y administrativos de la localidad, arremete contra ella violentamente y trata por todos los medios imaginables de hacer fracasar al Jefe y, para ello, aprovechándose del ascendiente que tiene sobre el Alcalde, hace que éste ataque también al Jefe. [...] Es necesario que el cura sea trasladado lo más pronto posible.²⁷

Encara un altre informe, de la mateixa Inspecció Provincial, però d'un any i mig més tard, ratificava l'escrit anterior «con la sola variante de haber cambiado de táctica el Sr. Cura, que por lo menos trata con más consideración, en la vida pública, a las Jerarquías de nuestra Organización», cosa que demostrava, entre altres aspectes, que la petició de traslladar-lo no s'havia satisfet.²⁸

²⁶ *Chert* [informe manuscrit de M. Sada Moneo], 24 de març de 1941, GC, caixa 11168, AHPCP.

²⁷ *Inspección Provincial. Chert*, 13 de desembre de 1941, GC, caixa 11168, AHPCP.

²⁸ *Chert* [informe de la Inspecció (IP)], 11 de maig de 1943, GC, caixa 11168, AHPCP.

Tot i que en aquest cas l'inspector recomanava traslladar el capellà i mantindre els càrrecs locals, el més habitual era que els informes de la Inspecció Provincial acabaren en una proposta de renovació de càrrecs, tant pel que fa als ajuntaments com a les «jerarquies» locals. Així que, a partir d'aquests documents també podem valorar quins eren els sectors polítics que es potenciaven o castigaven, i quina estructura de poder existia al cap d'uns anys del final de la guerra.

La tria del personal polític

Com que moltes inspeccions tenien l'objectiu de renovar els càrrecs locals, tant de FET-JONS com dels ajuntaments, els informes se centraven sobretot en aquesta qüestió, ja que consideraven que la tria de la persona o les persones adequades era l'element fonamental per al bon funcionament de les institucions i per a la consolidació del règim en l'àmbit local. Els documents podien ser molt explícits en aquest sentit; per exemple, a Barraques l'inspector assegurava que «[l]a poca vida que tiene la Falange local se la debe exclusivamente a su Jefe»²⁹ i a Viver l'inspector proposava un canvi: «el propuesto [es refereix al cap local], aunque tampoco tiene estilo falangista ni creemos pueda dar impulso a una Jefatura Local completamente muerta, no tiene tantas taras como el Jefe actual, y sus juicios serán más ecuanímenes y sus acciones un poco más beneficiosas para nuestra Causa».³⁰

El fet era que la substitució dels governadors civils obria les portes a la renovació de càrrecs, especialment allí on hi havia faccions que consideraven que havien estat perjudicades per l'autoritat provincial anterior. L'informe de l'inspector —en aquest cas, comarcal— ho descrivia de la manera següent al seu pas per Traiguera:

Con motivo del último cambio de la autoridad gubernativa y política en la provincia, el pueblo de Traiguera, al igual que otros muchos, entró en un periodo de efervescencia [sic] en el que se encreparon [sic] las pasiones políticas

²⁹ *Inspección Provincial. Barracas*, 9 de juliol de 1942, GC, caixa 11154, AHPCP.

³⁰ *Inspección Provincial. Villanueva de Viver*, 8 de juliol de 1942, GC, caixa 11148, AHPCP.

ya que todos los grupos y grupitos políticos habidos y por haber creyeron encontrar la oportuna coyuntura para llegar «a mandar».³¹

La substitució de governadors civils tenia més incidència en la mesura que els càrrecs eren més rellevants i, en el cas dels municipis, quan aquests eren més grans o de major rellevància política —cosa que no sempre era proporcional a la grandària— (GINÉS 2008, 699–700). Quan l'inspector viatjà a Segorb, ho expressà de la manera següent: «las características especiales de Segorbe, Sede Episcopal y población de cierto rango, precisa [sic] que el camarada que haya de ostentar el cargo de Jefe Local, además de buen falangista, sea persona de cierta representación».³² En qualsevol cas, és evident que cada governador civil pretenia tindre unes institucions i uns càrrecs com més afins millor. Però cal dir, també, que la renovació de càrrecs podia respondre a altres factors, com ara a casos de corrupció, dimissions, conflictes locals o, simplement, al descontentament popular (per la crisi o per la desafecció) que obligava el règim a moure fitxa per calmar els ànims. De tota manera, la voluntat del governador no sempre era satisfeta, ja que trobar les persones adequades podia ser complicat.

A Alcalà de Xivert, l'inspector provincial reconeixia aquest problema: «governar y hacer cumplir las actuales disposiciones oficiales en un pueblo de estas características es un problema de primer orden capaz de resolverlo solamente una persona que posea una inteligencia o una cultura superior al nivel medio de sus convecinos e indudable entusiasmo por nuestro Movimiento para que sea constante en su esfuerzo y no claudique jamás ni se deje ganar por los enemigos de la Falange por numerosos y poderosos que estos sean. Buscar un elemento que poseyese todas o mayor parte de dichas cualidades era nuestra misión para proponérselo para Jefe Local o para Alcalde o para ambos cargos a la vez».³³ A més, hi

31 *Informe político de Traiguera* [informe de la Prefectura Comarcal], 4 de març de 1942, GC, caixa 11153, AHPCP. L'informe està signat per Josep M. Lluch Garin, farmacèutic de Vinaròs, el qual, des del 1940, era vocal de la Diputació de Castelló i cap comarcal del Maestrat de FET-JONS. Tant era així que el Govern hagué de prohibir les visites d'autoritats locals sense cita prèvia.

32 *Segorbe* [informe de la IP], 8 de maig de 1945, GC, caixa 11170, AHPCP.

33 *Inspección Provincial. Alcalá de Chivert*, 22 de juny de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP.

afegia que la prova que aquesta tasca no era fàcil era que, d'ençà de l'ocupació, el poble ja havia tingut sis alcaldes.

En el cas de Benicarló, l'inspector provincial considerava que hi existia un grup «bastante numeroso, de personas afiliadas al Partido, con dotes culturales y méritos políticos y sociales suficientes para poder ocupar cargos de responsabilidad máxima en la jefatura y el Ayuntamiento».³⁴ La grandària de Benicarló permetia fer una selecció més acurada del personal, però això no sempre era possible. Per exemple, en visitar la Torre d'en Domènec constatà que «no tiene a nadie que por su autoridad y cultura haya podido actuar para dar a conocer las normas de la nueva España [...] Torre Endoménech es un pueblo en que la doctrina de nuestro Glorioso Movimiento y los nuevos modos de nuestra Falange son desconocidos por los moradores y afiliados».³⁵ De Fondegulla deia una cosa molt pareguda: «este pueblo ofrece pocas posibilidades para la elección de personas que reúnan todas las aptitudes necesarias para el desempeño de cargos públicos». Però hi afegia que «por su escaso vecindario, no requiere en las personas que hayan de regirlo gran capacidad y cultura, bastando la buena voluntad de los concejales y cierta energía por parte del Alcalde».³⁶

Respecte als antecedents, hi havia una clara preferència per la Dreta Regional. Una gran majoria dels canvis es produïen a favor de persones que havien militat en les seues files. A Argeleta, l'inspector explicava que «el Ayuntamiento está constituido por personas que militaban antes del 18 de Julio del 36 en partidos políticos de orden. Todos los componentes son católicos y relativamente honrados pero algunos carecen de entusiasmo, decisión, estilo falangista y se encuentran cansados de regentar el mando desde la liberación del pueblo. Este Ayuntamiento, compuesto como lo está hoy, es apático e insulso. Necesita una reorganización. Es decir, cambiar los elementos cansados y gastados por otros nuevos —jóvenes y entusiastas— que sepan dirigirlo y abran la marcha con paso largo y seguro».³⁷ La proposta del nou ajuntament, que havia de

34 *Inspección Provincial. Benicarló*, 17 de desembre de 1941, GC, caixa 11154.

35 *Torre Endoménech* [informe de la IP], 3 d'agost de 1943, GC, caixa 11153, AHPCP.

36 *Informe sobre el Ayuntamiento de Alfondeguilla*, Delegació d'Informació i Investigació, 22 d'abril de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP.

37 *Inspección Provincial. Argeleta*, 22 de gener de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP.

ser «un órgano verdaderamente representativo de la España de hoy», incloïa quatre antics militants de la Dreta Regional, ja que el cinquè i últim membre de la corporació no ho era; de fet, era massa jove per tindre antecedents en la DR, però no se'n devia distanciar gaire perquè fou la persona triada per al càrrec de cap local.

En canvi, els més perjudicats eren els d'adscripció tradicionalista. Es tractava d'una discriminació gens inesperada amb el canvi de governador. Però no constituïa tan sols una aposta del nou cap provincial, sinó que era també el resultat lògic del distanciament del carlisme envers el Partit Únic. Un informe del novembre del 1941 de Nules ho exposava d'aquesta manera:

Antes del 18 de Julio de 1936, Nules estaba dividido —sin contar los Partidos que integraron el llamado Frente Popular— en los siguientes grupos políticos: Derecha Regional Agraria, Comución Tradicionalista y dos agrupaciones de hombres jóvenes que seguían, los unos las indicaciones de D. Arturo González del Río García, médico de Villarreal, y los otros las órdenes de Salvador Blasco Vichares, de Burriana, primer Jefe Provincial de Falange Española de las J.O.N-S.

En la actualidad, estos dos grupos y los componentes de la D.R.A., conjuntamente con algunos tradicionalistas que reconocen la necesidad imprescindible de una transformación en la vida política, económica y social española para hacer posible el resurgimiento de nuestra Patria, constituyen la Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N-S de Nules.³⁸

Evidentment, la preferència no era absoluta ni sempre es feia explícita. A Almedíxer, l'inspector proposava una persona per al càrrec de tinent d'alcalde que «aunque procede de la Comución Tradicionalista, desde los primeros momentos ha demostrado constantemente su entusiasmo falangista».³⁹

³⁸ *Informe de Nules. Visita realizada el 10-11-1941* [segurament de la IP], GC, caixa 11151, AHPCP. No sabem quina és l'adscripció política d'Arturo González del Río García. L'únic que hem pogut esbrinar és que l'any 1951 abandonà el poble per fer-se missioner seglar al Perú.

³⁹ *Almedíjar* [informe de la IP], GC, 22 de gener de 1943, GC, caixa 11149, AHPCP. Per al càrrec de cap local, l'inspector també proposava un tradicionalista.

La qüestió dels antecedents sovint es complicava en funció de les comarques o quan hi havia entremig rivalitats entre faccions i/o xarxes de clientela. Com veurem més endavant, això generà molts comentaris de l'inspector. Però ara ens interessa ressenyar que hi havia comarques amb un component polític específic. Per exemple, a la comarca actual de l'Alt Palància —el que era el districte electoral de Sogorb—, la influència de Navarro Reverter i Gomis encara hi era molt present i l'adscripció identificava les persones d'ordre.⁴⁰ Així ho exposava l'inspector en el cas de Gàtova:

Sus habitantes son poco religiosos y políticamente, en su mayoría, de tendencia marxista, siendo las mujeres, principalmente, las que todavía hacen alarde de esta ideología. Existe un pequeño grupo de titulados derechistas, casi todos pertenecientes del partido reverterista, que son los que integran nuestra Organización, 66 afiliados [...] Nuestra Organización está completamente abandonada.⁴¹

A la comarca veïna, a l'Alt Millars, l'inspector explicava d'Aiòder que «en las elecciones de 16 de Febrero de 1936 obtuvieron los cantistas 120 votos, las izquierdas 100 y las Derechas 18. Nuestra organización cuenta con 90 afiliados y como fácil se comprende casi todos procedentes del Partido Cantista».⁴² En aquesta zona, la influència política corresponia a

⁴⁰ Joan Navarro Reverter i Gomis, nascut a València el 1874, pertanyia al Partit Liberal i fou diputat a Madrid pel districte de Sogorb des del 1903 fins al 1923, any en què es retirà de la política. Tot i que morí el 1933, la identificació política de molts pobles continuà viva anys després i els seus seguidors s'adscriviren durant la Segona República Espanyola al Partit Republicà Radical, com altres faccions del Partit Liberal. Cfr. GONZÁLEZ SOBACO, 1986.

⁴¹ *Inspección Provincial. Gàtova*, 21 de setembre de 1943, GC, 11168, AHPCP. En aquesta comarca, la influència de Joan Navarro Reverter fou hegemònica com a diputat pel districte de Sogorb (des del 1886 fins al 1923, quasi ininterrompudament). Matet n'és un altre exemple: «cuando la política Reverterista, el censo total era para aquel Diputado Liberal». *Matet* [informe de la IP], 23 de gener de 1945, GC, caixa 11151, AHPCP. I n'hi havia altres casos: «Los afiliados a nuestra Organización en número 56, lo constituyen las personas de tendencia derechista y, en mayor número, las de procedencia radical». *Sierra Engarcerán* [informe de la IP], 15 de novembre de 1944, GC, caixa 11170, AHPCP. «Nuestra organización la forman 169 afiliados en su mayoría procedentes de los antiguos Partidos de Derechas con algunos del Liberal-Cantista». *Traiguera* [informe de la IP], 30 de juny de 1944, GC, caixa 11153, AHPCP.

⁴² *Ayódar* [informe de la IP], 26 d'octubre de 1943, GC, caixa 11149, AHPCP.

Vicent Cantos Figuerola.⁴³ Els informes tractaven d'una manera ambigua aquests republicans, però els consideraven d'ordre. Com s'explicava en el cas de la Vall d'Alba, la frontera entre les dretes i els republicans no sempre era clara: «al frente de esta Jefatura está el camarada Manuel Roure Suller [...] que fue antes del 14-4-31 vicepresidente del grupo de derechas, formando después de esta fecha en el núcleo que seguía las indicaciones del partido radical».⁴⁴

Val a dir que l'existència d'un nucli de camises velles tampoc no era cap garantia per trobar candidats adequats per als diferents càrrecs, tal com podem observar en el cas de la Vilavella: «aunque en este pueblo antes del 18 de Julio de 1936 existía un grupo, bastante numeroso, de jóvenes pertenecientes a Falange Española de las J.O.N-S, ninguno de ellos reúne las cualidades necesarias para poder regentar con éxito la Jefatura Local».⁴⁵

Quan no era possible triar entre faccions, es limitava a buscar un equilibri o a denunciar la desproporció de la representació, tal com succeí a l'Alcora: «el Ayuntamiento está formado por un independiente, uno de la Derecha Regional Agraria, un conservador y seis tradicionalistas; como se puede apreciar no hay la debida proporción de procedencia entre sus componentes e incluso hay grupos que no están representados».⁴⁶ També hi havia l'alternativa d'optar per una figura neutral:

43 Vicent Cantos Figuerola, nascut a Borriana el 1868, provenia del Partit Liberal i tingué protagonisme a Madrid fins a la Segona República Espanyola (com a membre del Partit Republicà Radical, fou ministre dels governs de Semper i Lerroux). La vinculació que tenia amb el règim franquista anava més enllà dels antecedents polítics, ja que la seua filla, Enriqueta Cantos Figuerola y Sáiz de Carlos, es casà amb el notori falangista Rafael Cavestany de Anduaga (durant els anys quaranta, aquest fou cap nacional del Sindicat de Fruits i Productes Hortícoles i, posteriorment, ministre d'Agricultura). Podem pensar que, a través d'ell, el radicalisme tenia una línia directa amb el falangisme, com també que el sector taronger tenia una vinculació privilegiada a Madrid. D'altra banda, Vicent Cantos tenia una gran influència sobre el districte de Vinaròs i Navarro Reverter sobre el de Nules (ALÓS & CASTELLET 1998, 137).

44 *Vall d'Alba* [informe manuscrit de la IP], 3 de febrer de 1943, GC, caixa 11148, AHPCP.

45 *Inspección Provincial. Villavieja*, 15 de juny de 1942, GC, caixa 11154, AHPCP. Aquest paràgraf està ratllat amb llapis en l'informe, suposem que pel mateix cap. Pocs mesos després es nomenava un nou cap local, que era camisa vella, i també se'n renovava la comissió gestora (s'hi incorporaren moltes camises velles, tot i que l'alcalde no ho era).

46 *Inspección Provincial. Informe de Alcora*, 10 de novembre de 1941, GC, caixa 11167, AHPCP.

Esta Inspección Provincial, atenta siempre a poner los medios necesarios para evitar diferencias entre afiliados a nuestro Movimiento, colocándolos en situación de contacto en sitios de responsabilidad, cree que la mejor solución es nombrar para la Jefatura Local a un camarada lo más libre posible de prejuicios y rencillas y para la Comisión Gestora, a camaradas de ambos grupos antagónicos y todos pertenecientes a F.E.T. y de las J.O.N.S.⁴⁷

O bé es tenia per impossible trobar perfils plenament afins:

La nota sobresaliente de este pueblo es la carencia de elementos capacitados para desempeñar cargos en el Ayuntamiento, Jefatura y sus Servicios. Ello nos obliga a consentir a ciertos elementos en algunos cargos aunque no tienen nuestra confianza absoluta, bien sea por su escasa capacidad intelectual, bien por su falta de entusiasmo por nuestro Movimiento.⁴⁸

Pel que fa a la crítica al caciquisme, molt present en la retòrica falangista, aquesta no impedia que sovint es recorreguera als «cacics» locals, no tan sols per ocupar càrrecs, sinó també per consell sobre qui ho havia de fer. El cas més clar podria ser el de Vilafranca dels Ports, on l'inspector provincial defensava la permanència de Joan Antoni Aznar al capdavant de l'ajuntament:

El camarada AZNAR, en el aspecto que podemos llamar político-electoral, es la única persona de Villafranca que tiene decisión y valentía y autoridad para salir airosa en las circunstancias que pueden presentar-se. Su ascendiente alcanza, aparte de tener enemigos más bien de crítica que a todos los efectos, a la casi totalidad de la población y su presencia en el Ayuntamiento es la seguridad de la unidad de sus Gestores.⁴⁹

47 *Villarhermosa del Río* [informe de la IP], 27 d'abril de 1945, GC, caixa 11148, AHPCP.

48 *Inspección Provincial. Navajas*, 27 d'agost de 1942, GC, caixa 11151, AHPCP.

49 *Vilafranca del Cid* [informe de la IP], 11 de juny de 1946, GC, caixa 11148, AHPCP. Joan Antoni Aznar havia estat nomenat alcalde l'octubre del 1942. L'inspector hi acudia per verificar unes denúncies en el racionament i recomanava no substituir-lo fins que «los momentos electorales hayan sido superados».

La referència electoral es podia deure al fet que Joan Antoni Aznar fou també procurador municipal a les Corts del 1943 al 1946, escollit per unanimitat per la Diputació.⁵⁰ No ens ha de sorprendre que l'inspector el defensara: Joan Antoni Aznar va ser un dels escassos militants de la Falange castellanenca d'abans de la guerra. Previàment, però, havia passat per la DRV i les JAP, la seua secció juvenil. Durant la guerra, el jove Joan Antoni Aznar passà de delegat de milícies al front de Terol a delegat provincial d'Auxili Social de València, Castelló i Tarragona l'any 1938 i, un cop se separaren les respectives delegacions provincials, només de València. A més a més, era un dels hereus d'una empresa tèxtil important, amb seu a Vilafranca, que havia estat beneficiada per la matinera ocupació del poble.⁵¹

D'altra banda, en visitar Torre d'en Domènec, l'inspector defensava el criteri del cacic local amb les paraules següents: «Vicente Bort Pastor (estanquero de estirpe, ayer lo fue su padre, hoy lo es su hijo, que ha sido la única persona que por su profesión hacía frecuentes viajes a Castellón, estaba en contacto con los elementos Conservadores primero y derechistas después, y era el encargado por tradición familiar y profesional de velar porque los políticos de esas ideas tuvieran el mayor número de votos en el pueblo), que dicen es el cacique de las derechas de la localidad y yo digo que si el ser “demasiado” buena persona y tener “excesivo” buen corazón es ser cacique, el camarada Bort Pastor lo es».⁵² La defensa de Vicent Bort Pastor que feia l'inspector era per donar credibilitat a la seua denúncia contra els càrrecs locals. En canvi, un informe de la Guàrdia Civil era especialment dur amb Vicent Bort: «la política seguida en el pueblo ha sido siempre, tanto ahora como antes, de componenda, ya que no hay ninguna persona competente y que esté fuera de la influencia del cacique».⁵³

50 Fou nomenat el novembre del 1942. *ABC*, 3 nov. 1942.

51 Joan Antoni Aznar era un dels cinc fills de Celestino Tena i Francesca Iñigo. El seu germà, que havia estat alcalde de Vilafranca poc abans de la guerra, s'encarregà principalment de la direcció de l'empresa un cop acabat el conflicte, però Joan Antoni, que tenia un perfil més polític, mantingué sempre el vincle amb l'empresa familiar. D'altra banda, Celestino Aznar, fundador i pare de Joan Antoni, havia militat en les files *cantistes*.

52 *Torre Endoménech* [informe de la IP], 3 d'agost de 1943, GC, caixa 11153, AHPCP.

53 *Nota informativa* [Direcció General de Seguretat], 10 de juliol de 1943, GC, caixa 11153, AHPCP.

En altres casos es demanava l'assessorament de persones que exercien influència sobre comarques senceres. Per exemple, quan l'inspector visità Fondegulla i realitzà l'informe pertinent, no dubtà a contrastar-lo amb l'opinió del cacic de la zona: «se entrega retrasado este informe propuesta por haber consultado esta inspección a Segarra, por ser pueblo que trabaja casi entero en su fábrica».⁵⁴

D'altra banda, pel que fa als criteris per designar per a un càrrec, més enllà dels antecedents, calia tindre una bona solvència econòmica. No tan sols perquè això poguera garantir la pertinença a una classe, sinó també perquè davant del caos administratiu sovint eren necessaris els recursos personals per garantir-ne el funcionament. A Benassal, l'inspector afirmava que «sería indispensable dar cabida en el mismo a personas económicamente solventes por haber solicitado la actual Corporación — concediéndosele — un empréstito de CUATRO CIENTAS MIL pesetas».⁵⁵ Amb aquest criteri no era gens estrany trobar-se amb casos com el de Geldo, on el cap local era «el mayor propietario del pueblo y tiene mucho ascendiente».⁵⁶

Un últim aspecte que hem de ressenyar pel que fa a la tria del personal polític és que, en més d'una ocasió, la inspecció advocava per un canvi de cap local com a pas previ a la renovació de l'ajuntament. En aquests casos sembla que hi havia una supeditació política del segon al primer, amb la voluntat, segurament, d'evitar els conflictes entre ambdues institucions.⁵⁷ Tot i que podríem pensar que la prioritat de la Inspecció Provincial havien de ser els caps locals per sobre dels ajuntaments, els informes mostren que les dues institucions mereixien la mateixa atenció, probablement perquè es constatava que l'una no podia funcionar bé sense l'al-

54 Nota manuscrita (segurament de l'inspector) grapada a l'informe de 13 de febrer de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP. No sabem si es tractava de Silvestre Segarra o d'Ernest Segarra, ambdós hereus de Silvestre Segarra Aragó. El primer s'havia centrat en la direcció de l'empresa, mentre que el segon era membre de la Diputació. Pel que fa a la influència dels Segarra, Fernando Peña explica que «l'empresa Segarra controlava i donava treball a la població de molts pobles de les rodalies [de la Vall d'Uixó]». El 1941, l'empresa tenia 2.070 treballadors (PEÑA 1998, 121, 124).

55 *Inspección Provincial. Benasal*, 25 de febrer de 1942, GC, caixa 11154, AHPCP.

56 *Geldo* [informe de la IP], 28 de febrer de 1944, GC, caixa 11168, AHPCP.

57 És el cas d'Artana: «una vez hayas nombrado Jefe Local consideramos conveniente el cese del actual Ayuntamiento y que proponga el Jefe nombrado nueva Corporación». *Inspección Provincial. Artana*, 13 de gener de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP.

tra o, dit d'altra manera, que l'enfrontament entre ambdues provocava la paràlisi política —i de vegades administrativa— del municipi.

En aquest sentit, cal tindre en compte que en l'àmbit municipal la unificació de càrrecs era una realitat des de pràcticament l'ocupació feixista, com hem pogut comprovar en molts casos. Però, com veurem en els informes, la posició respecte a aquesta unificació no era inequívoca: a les localitats més menudes sovint s'acceptava com a inevitable, mentre que a les localitats mitjanes o grans sembla que hi va haver un període en què s'afavoriren les unificacions —segurament després de constatar els conflictes que es produïen quan els càrrecs els ocupaven persones diferents—, tot i que amb el pas del temps es tendí a desaconsellar aquesta mesura.⁵⁸

Així, doncs, la unificació en l'àmbit provincial no tenia cap implicació directa en nivells inferiors, com demostra l'opinió de l'inspector, tan prompte com el febrer del 1942: «el problema de Moncofar queda, pues, circunscrito a la Falange considerando que su resolución es la que sigue: decretando la separación de los cargos de Alcalde y Jefe Local». ⁵⁹ Més endavant, els recels respecte a la unificació els podem veure a Vilafamés el 1943, quan l'inspector la proposava a contracor: «aunque esta Inspección no es partidaria que una misma persona ocupe los dos cargos, cuando falta espíritu falangista, en el caso que nos ocupa, la circunstancia especial del pueblo la hace necesaria para sustituir la convicción de los afiliados por la autoridad». ⁶⁰

Cap al 1945 es posava encara més en dubte l'eficàcia de la unificació dels càrrecs. Per a Bell-lloc, l'inspector recomanava la separació dels càrrecs «con el fin de poder prestar a los Servicios de nuestra Organización más atención, dando con ello una más eficaz actuación a la Jefatura Local». ⁶¹ Tanmateix, aquesta separació no impedia que es potenciara la vin-

⁵⁸ Lludient era un exemple de pobles on es produí la unificació gairebé des de l'ocupació: «José Zafón Gil se halla al frente de la Falange local desde que se liberó el pueblo [...]. Casi en la misma fecha en que fue nombrado Jefe Local se le designó para regentar la Alcaldía por ser la persona más indicada para ello, por su limpio pasado político —principal elemento [sic] de las derechas—, por su cultura —superior al nivel medio de la población— y por el entusiasmo por la Causa Nacional». *Inspección, Ludiente*, 22 de juny de 1942, GC, caixa 11168, AHPCP.

⁵⁹ *Moncofar. Inspección*, 21 de febrer de 1942, GC, caixa 11151, AHPCP.

⁶⁰ *Vilafamés* [informe de la IP], 10 d'agost de 1943, GC, caixa 11148, AHPCP.

⁶¹ *Inspección. Benlloch*, 16 de juny de 1945, GC, caixa 11149, AHPCP.

culació entre ambdós, bé afavorint vincles familiars (no és gens excepcional que l'alcalde siga el pare, que el cap local siga el fill, o que siguen germans), bé assegurant-se que el cap local ocupara un càrrec important a l'ajuntament, com ara el de primer tinent d'alcalde, o que l'alcalde fora també una jerarquia local destacada. D'aquesta manera s'intentava impedir que sorgiren rivalitats i friccions entre les institucions. L'inspector ho manifestava clarament en la seua visita a Sot de Ferrer: «no forma parte del Ayuntamiento [es refereix al cap local] y esta circunstancia origina cierto malestar».⁶²

El «Nou Estat» als municipis castellonencs

Com hem dit, el fet de trobar aquests tipus d'informes només per a una seixantena llarga de pobles de la demarcació castellonenca ens genera alguns interrogants. Podem pensar que els pobles «conflictius» estan sobrerrepresentats en aquesta anàlisi? Segurament sí, perquè aquests són els que originen més atenció de la Provincial i, lògicament, més documentació i més possibilitats d'haver-la trobat. Però això no exclou que hi haja informes en què la inspecció no detecta cap qüestió problemàtica, cosa que reafirma que les inspeccions pogueren ser, en algun moment, sistemàtiques.⁶³

62 Sot de Ferrer [informe manuscrit de la IP], 12 d'abril de 1943, GC, caixa 11170, AHPC.

63 En alguns casos, la imatge positiva es donava per refutar alguna denúncia o queixa. Llegiu aquest text referit a Assuévar: «desde la liberación del pueblo la falange de Azuébar está perfectamente atendida por su Jefe, al mismo tiempo Alcalde [...]. La Falange de Azuébar cuenta con unos sesenta afiliados, los cuales, cosa rara, satisfacen todos sin excepción sus cuotas obligatorias correspondientes». En aquest cas, l'informe de l'inspector havia de contrarrestar una queixa del mateix cap local, que es lamentava de l'estat polític del poble. Cal notar, també, que l'inspector ja insinuava que no era un cas habitual. *Inspección Provincial. Azuébar*, 12 de febrer de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP. Reproduïm la denúncia del cap local per l'interès que té: «esta provincia ha sido y sigue siendo desgraciadamente de formación general política rastrera y se continúa siendo y haciendo lo mismo que con anterioridad al Movimiento que nos llevó a los derroteros por todos conocidos. [...] En esta Comarcal de Segorbe en la mayoría de sus pueblos existen las mismas banderías partiendo de su cabeza y por ello tenemos en nuestra Organización un 40 % de afiliados rojos, otro 40 % que siendo personas que aun militando en partidos de derechas hoy son más que rojos, al 10 % restante, el 5 % son los que quieren aprovecharse de la situación para enriquecerse aunque sea ilícitamente y el otro 5 % son los verdaderos falangistas que no regatean sacrificio alguno que se ordene para hacer una España, Grande y Libre y por lo tanto verdaderos Españoles. [...] En cuanto a esta población se refiere, he

Així, doncs, a part dels aspectes més circumstancials dels informes, la interpretació d'aquesta documentació no pot variar massa, ja que la descripció negativa de molts pobles sovint anava acompanyada de generalitzacions per a la resta de la província. N'era un exemple Fanzara, on el gener del 1942 Ramón Aymerich lamentava que «[e]sta inspección se encuentra a cada paso con pueblos que desconocen en absoluto la Doctrina de nuestro Movimiento y creo necesario insinuar a esa Jefatura Provincial la necesidad de organizar actos de enseñanza falangista en casi todos los pueblos de la Provincia».⁶⁴ Com que en aquest cas el lament incloïa un suggeriment, podem considerar que l'inspector volia condicionar l'opinió del cap provincial a fi d'aconseguir allò que suggeria. Per tant, s'incidia en el to negatiu.

Però aquest to negatiu predominava en la majoria dels informes. L'exemple més contundent era, potser, el de Vilanova d'Alcolea, un poble de grandària mitjana del partit judicial d'Albocàsser que Ramón Aymerich va visitar el març del 1942: «en el pueblo no existe Falange ni en su más mínima expresión».⁶⁵ I quan l'inspector acudí a Figueroles el mes següent, donà algunes pistes de quin era el problema:

El Jefe Local [...] ostenta este cargo desde la liberación del pueblo, es persona muy considerada en el pueblo, pero a nuestro parecer actúa muy poco en sentido falangista, le falta estilo y, como muchos Jefes Locales, desconoce la doctrina de la Falange [...]. El ambiente del pueblo no es falangista, consideran a la Falange como un partido [p]olítico más que está ahora de moda y que no es malo, pero nada más. Viven completamente al margen de la Falange.⁶⁶

de comunicarte que el 99 % de sus vecinos son todos de tendencia libertaria ya que con sus hechos así lo demuestran, por cuanto quieren todos recibir los géneros que se reparten al precio de tasa y ellos mandar y disponer de los suyos para venderlos a precios abusivos a costa del pobre y como no lo consiento por ellos todos desechan mi Autoridad. [...] En cuanto a las Jerarquías, aunque éstas son de lo malo lo mejor para el desempeño de cargos, todos desempeñan los cargos excepto dos de ellos de una manera forzada, con lo cual no se consigue el rendimiento que debiera». Informe del cap local d'Assuévar, 28 de febrer de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP.

64 *Inspección Provincial. Fanzara*, 22 de gener de 1942, GC, caixa 11168, AHPCP.

65 *Inspección Provincial. Villanueva de Alcolea*, 4 de març de 1942, GC, caixa 11148, AHPCP.

66 *Visita de inspección girada a la local de S. F. de Figueroles*, 9 d'abril de 1942, GC, caixa 11168, AHPCP. La inspecció no troba que el poble siga especialment «izquierdista», més bé al contrari: «es un pueblo bastante piadoso y la gente cumple con la Parroquia».

La constatació de la indiferència amb què vivia la FET-JONS es repetia a Vallat:

En este pueblo existe un despiste general. No hay Falange ni afiliados. Se había creído que nuestra organización era un partido político más, al estilo liberal que para pertenecer a él bastaba solamente apuntar-se a una lista de «socios». Debido a esto y a que el Jefe Local no sabe leer ni escribir, no se ha llenado ni una sola hoja de inscripción, dándose el caso singular de que nadie, ni aún el propio Jefe Local, pertenece al Partido.⁶⁷

Podem considerar que les primeres inspeccions incidirien en el to negatiu, perquè així ajudarien a la decidida intervenció de José Andino, però encara l'any 1943 l'inspector feia la mateixa descripció de Nules: «el pueblo no es falangista, el ambien[te] no es propiamente hostil, sino de indiferencia. Ha sido un pueblo protegido y trabaja incesantemente Regiones Devastadas».⁶⁸ I, amb el pas del temps, no pareixia que milloraren les coses: «los camaradas que lo integran [el Moviment] carecen, en su mayoría, de entusiasmo y amor a la Falange, siendo difícilísimo dar con alguno que sepa de nuestro estilo y sienta las ansias de nuestra Revolución».⁶⁹ Això era el juny del 1944 a Sant Rafael del Riu i ja havien passat tres anys des de l'arribada de José Andino. El mateix any, l'informe de Montanejos no era gaire més esperançador:

Nuestra Organización solo cuenta con 30 afiliados [...] Con este número de afiliados y casi todos de edad, desconociendo en absoluto nuestra manera de ser falangista, fácilmente se comprende que Nuestra organización solo existen [sic] en este pueblo sobre el papel, sin que Jerarquías y afiliados sepan ni comprendan lo espiritual de Nuestro Movimiento.⁷⁰

67 *Inspección Provincial. Vallat*, 22 de gener de 1942, GC, caixa 11148, AHPCP. El cap local havia estat nomenat durant l'ocupació i no s'havia canviat des d'aleshores.

68 *Informe de la visita de inspección realizada a la local de Nules*, 12 de novembre de 1943, GC, caixa 11151, AHPCP. Recordem que Nules era un dels pobles més importants de la província. Durant l'últim any de guerra, la línia del front no s'havia mogut del seu terme. La vila de Nules no tan sols tenia l'aguda de Regiones Devastades, sinó que també havia estat «adoptada» pel mateix Franco.

69 *San Rafael* [informe de la IP], 1 de juny de 1944, GC, caixa 11170, AHPCP.

70 *Montanejos* [informe de la IP], 11 de gener de 1944, GC, caixa 11151, AHPCP.

En algunes ocasions es reconeixia una hostilitat ideològica com a fre a les pretensions del Partit Únic: «en Salsadella, antes del Glorioso Movimiento Nacional, tenían una inmensa mayoría los elementos del Frente Popular. Es un pueblo eminentemente izquierdista y por ello nuestra Organización no ha tenido el incremento por nosotros deseado. Hoy constituyen Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N-S. las pocas personas procedentes de la Derecha Regional Agraria y unos cuantos elementos de izquierda que durante la guerra observaron buena conducta».⁷¹ Aquest era el cas, també, de la Vall d'Alba: «hay que tener presente que este pueblo de matiz muy izquierdista tiene la desgracia, ya demasiado corriente en esta provincia, que las personas que podemos llamar intelectuales médico, maestros, secretario... no están en la Organización, careciéndoles de elementos para formar la juventud».⁷² Caldria veure, però, quin era el significat d'«izquierdista», perquè sovint s'usava com a sinònim de *republicà*; i, en bona part, els republicans de Castelló eren gent d'ordre. Les reticències, en tot cas, quedaven constatades.

Hi havia encara altres problemes que afectaven el Partit Únic i mostren la precarietat amb què vivia cap al final dels «anys blaus». En el cas de Sogorb, el 1944 s'atribuïa el pobre estat de la Falange a l'absència del cap local: «la Falange Segorbina, una de las más consistentes de la provincia, está en trance de desaparecer. La ausencia continuada de su Jefe Local camarada Guázquez, en servicio militar, hace que se encuentre falta de dirección y con una desorganización tal que los que la hem[os] visto repetidas veces, no la conocemos».⁷³ Podem pensar que si la marxa d'una persona afectava tant, la consistència anterior s'hauria de relativitzar.

D'altra banda, els informes que ens donen major informació sobre l'«enquadrament» de la població són els que realitzava la Secció Femenina, tots de l'any 1943. Només n'hem trobat cinc, però són molt il·lustratius. Per exemple, cap al final de l'any, a Betxí s'hi desplaçaren la secretària i la inspectora provincials de la Secció Femenina: «situación en

71 *Inspección Provincial. Salsadella*, 13 de desembre de 1941, GC, caixa 11170, AHPC.

72 *Vall d'Alba* [informe manuscrit de la IP], 3 de febrer de 1943, GC, caixa 11148, AHPCP. Notem qui eren els qui precisament havien d'engrossir les files del partit.

73 *Segorbe* [informe de la IP], 12 de desembre de 1944, GC, caixa 11170, AHPCP.

el pueblo en cuanto al problema falangista, social, moral y religioso: si bien el pueblo es un tanto de buen corazón, no es muy falangista[;] parece que la Falange tiene vida y como el Jefe. El [sic] Delegado Sindical y el de Auxilio Social por lo menos visten diariamente la Camisa azul, hace muy buen aspecto, pues apenas llegas se ve algo de falangista». En l'informe repassaven les seccions: «abrieron la Escuela de Formación el año pasado, aunque luego la hubieron de cerrar por falta de asistencia. Frente de Juventudes: ni masculinos ni femeninos hay nada prácticamente. Las niñas están encuadradas y unas pocas afiliadas, pero no reciben formación porque no hay quien se la dé. [...] Espíritu de la Masa de Sección Femenina: bastante bueno, aunque en estos últimos tiempos ha decaído a consecuencia de la poca labor de Sección Femenina, pero con camaradas dispuestas a trabajar y que de momento se entusiasmaron [sic] con poder participar en los concursos de Coros y Danzas y quedaron en formar un grupo de bailes para ensayar sus danzas típicas. Son unas camaradas que reaccionan enseguida, aunque enseguida se les olvida todo». ⁷⁴ Recordem que Betxí, amb 2.250 habitants, es podia considerar un municipi gran.

Quan la inspecció de la Secció Femenina visità Castellnou, la impressió no era millor: «el pueblo no siente absolutamente nada la Falange desde el momento que un simple cambio de Médico ha sido causa de que todos hablen mal en contra de la Falange, el problema social no presenta grandes dificultades porque es un pueblo agrícola con una huerta muy rica. Lo que está por los suelos es la cuestión religiosa y moral. Sobre todo la moral, parece como si se desconociese en absoluto la moral cristiana, como si el Evangelio no se hubiese predicado para aquel pueblo». ⁷⁵ Com explicava l'informe, el poble havia culpats la FET-JONS del trasllat d'un metge molt apreciat pels veïns i per això n'obstaculitzava la feina. Com

⁷⁴ *Informe de la visita de inspección* [de la Secció Femenina] *realizada a la local de Bechí*, 28 d'octubre de 1943, GC, caixa 11154, AHPCP.

⁷⁵ *Informe de la visita de inspección girada a la Delegación Local de S. F. de Castellnou*. Data de la inspecció: 20 d'abril de 1943, GC, caixa 11150, AHPCP. L'informe explicava que el poble culpava la Falange de la substitució del metge, pel qual tenia molta simpatia. L'informe conclou: «es un pueblo difícil, con los clásicos problemas de pueblo, y que solo se arreglaría marchándose el médico actual y viniendo otro que no fuese ni el que se marchó antes ni el que hay ahora».

que semblava un argument insuficient, per desacreditar la població les inspectors remarcaven els problemes en «la cuestión religiosa y moral». Siga com siga, l'estat de les delegacions quedava també retratat en altres casos, com el de la Vall d'Uixó: «visto el estado tan calamitoso en que se encuentra aquella Sección Femenina».⁷⁶

Un altre element que podríem tindre en compte per valorar l'adhesió del territori és l'afiliació a FET-JONS. Els informes no donaven aquesta dada d'una manera sistemàtica, així que cal pensar que potser tampoc no mereixia tanta importància. En general, sembla que quan l'inspector remarcava el nombre d'afiliats era per reforçar la descripció negativa de l'estat del partit. N'era un exemple Begís, on l'inspector informava l'any 1943 que «tiene [es refereix al cap local] en completo abandono la Organización, siendo incomprendible que en un pueblo de 1.113 habitantes, en donde en las elecciones de Febrero de 1936 entre derechas y cantistas obtuvieron 600 votos contra 100 del frente popular, solo tenga nuestro Partido 25 afiliados, carezca de local y estén los servicios sin dar señales de vida».⁷⁷ A Alcalà de Xivert hi havia la mateixa queixa:

La Falange Local cuenta en la actualidad con cincuenta o sesenta afiliados, número irrisorio teniendo en cuenta que esta villa tiene unos cinco mil habitantes. El número de afiliados nos demuestra con claridad meridiana que la inmensa mayoría de los hombres de Alcalá se hallan repletos de taras y prejuicios heredados de aquellos partidos de política rastrera enjendradores [sic] de rencillas y caciques pueblerinos.⁷⁸

A Benàfer, de 350 habitants, l'any 1943 només hi havia 27 afiliats; però l'inspector no hi afegia cap valoració negativa de la dada.⁷⁹ I tampoc no ho feia al seu pas per Càlig: «pueblo de 2.600 habitantes, tiene Puesto de

⁷⁶ *Vall de Uxó* [informe de la inspecció de la Delegació de la Secció Femenina], 13 de novembre de 1943, GC, caixa 11148, AHPCP.

⁷⁷ Informe manuscrit de Begís fet per l'inspector, 6 d'abril de 1943, GC, caixa 11154, AHPCP.

⁷⁸ *Inspecció Provincial. Alcalá de Chivert*, 22 de juny de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP. En aquesta ocasió, l'inspector carregava per igual contra «los elementos de orden formado por Tradicionalistas y derechas» i «el ambiente izquierdista de mucha gente de la localidad».

⁷⁹ Informe manuscrit de Benàfer fet per l'inspector, 22 de gener de 1943, GC, caixa 11154, AHPCP.

la Guardia Civil, Cura Párroco, y nuestra Organización cuenta con 104 afiliados, en mayoría, simplemente por circunstancial postura política, sin que tengan entusiasmo y sin detalles de albergar ansias Nacional-Sindicalista. Su juventud, maleada ideológicamente, está casi ausente de nuestro Movimiento». ⁸⁰ En aquest cas, la xifra no desprenia cap comentari, però sí l'actitud —la «qualitat»— dels afiliats.

La taula 1 presenta la llista dels pobles per als quals els informes donen dades d'afiliació i podem comprovar que, en general, no s'arribava al 10 % de la població (segons el cens del 1940). Si fem el percentatge sobre el total de població dels pobles representats, l'afiliació tot just superava el 5 %. Cal destacar que en cap moment els informes diferenciaven entre militants i adherits, ni sabem si hi comptaven també les afiliades a la Secció Femenina o a altres seccions.

Amb una mostra tan reduïda és difícil extreure grans conclusions. Les dades per a altres territoris catalans de característiques semblants les dona Josep Gelonch i Solé. Gelonch ens explica que l'any 1939, la Provincial de Lleida tenia 7.000 membres entre militants, adherits i afiliades a la Secció Femenina, que era poc més del 2,3 % de la població, i que les autoritats ho consideraven «notoriamente bajo»; mentre que la Provincial de Tarragona reunia 24.759 afiliats, que correspondria al 7,1 % de la població (GELONCH I SOLÉ 2012a, 79). Comparades amb les de Lleida, les xifres d'afiliats a les comarques de Castelló podrien ser, fins i tot, elevades, però eren també sensiblement inferiors que les de Tarragona. ⁸¹ I si ens avancem en el temps, Martí Marín recull unes xifres d'afiliació a FET-JONS del 1949 que situarien la demarcació castellonenca com la més afecta en relació a la població, amb l'11,59 % de militants i adherits (MARÍN 1997, 146). ⁸²

⁸⁰ *Inspección Provincial. Cáliz*, 1 de juny de 1944, GC, caixa 11150, AHPCP.

⁸¹ La Prefectura de Tarragona, amb Josep M. Fontana al capdavant, podria ser una excepció del fracàs general de la penetració de FET-JONS (GELONCH 2012, 94). Caldria veure quina va ser la implantació de FET-JONS a València, on la direcció gaudí d'una certa estabilitat en la primera postguerra.

⁸² En total eren 18.581 persones, entre militants i adherits, sense comptar-hi ni el Front de Joventuts ni la Secció Femenina. Segons aquestes dades, Castelló era la província amb més implantació dels Països Catalans, seguida de les Illes i de Tarragona.

Taula 1. Afiliats de FET y de las JONS

Poble	Habitants	Nre. afiliats FET-JONS / any	%
Aiòder	731	90 / 1943	12,31
Alcalà de Xivert	4.780	50-60 / 1942	1,05-1,25
Alcora	3.782	380 / 1941	10,05
Assuévar	590	60 / 1942	10,17
Begís	1.010	25 / 1943	2,47
Benafer	290	27 / 1942	9,31
Càlig	2.435	104 / 1944	4,27
Gàtova	1.210	66 / 1943	5,45
Matet	471	21 / 1945	4,46
Montanejos	739	30 / 1944	4,06
Pavies	243	10 / 1945	4,12
Serra d'en Galceran	2.255	56 / 1944	2,48
Sant Rafael del Riu	639	45 / 1944	7,04
Traiguera	2.117	169 / 1944	7,98
Vallat	148	0 / 1942	0
Vistabella del Maestrat	2.006	50 / 1945	2,49
<i>Total</i>	<i>23.446</i>	<i>1.188*</i>	<i>5,07</i>

*Hem calculat 55 afiliats per a Alcalà de Xivert.

D'altra banda, cal tindre en compte que una de les primeres decisions que prengué José Andino fou la depuració dels afiliats al Partit, que s'ha via de realitzar en un termini de sis mesos, per donar de baixa «los afiliados que obstaculizan la labor» de FET-JONS.⁸³ Aquesta depuració signifi-

83 Així ho expressava l'inspector en la seua visita a Torreblanca. *Inspección Provincial. Torreblanca*, 13 de desembre de 1941, GC, caixa 11153, AHPCP. La depuració era dictada des de Madrid: «Ordenanza de depuración del Partido», *Boletín del Movimiento, FET y de las JONS*, 20 nov. 1941.

cà, en alguns casos, la baixa de més del 50 % dels membres.⁸⁴ Això sembla corroborat a la taula 1, en què els percentatges més alts corresponen al primer any del seu mandat.

Sense dades més específiques i desenvolupades de l'afiliació, els informes transmeten la impressió que aquestes xifres no eren tant una mostra de l'adhesió de la població sinó de l'acceptació del Partit Únic entre les classes dominants, que era el que els preocupava. Aquells que s'havien d'afiliar a FET-JONS eren els elements d'ordre, i no pas tots, sinó només els més afins a l'esperit nacional i sindicalista. En canvi, sembla que l'enquadrament general de la població es produïa més dins les delegacions del Partit Únic: el Front de Joventuts, la Central Nacional Sindicalista i la Secció Femenina. En aquest sentit, les inspeccions de la Delegació Provincial de la Secció Femenina també donaven dades de l'afiliació, com podem observar a la taula 2.

Taula 2. Afiliades a la Secció Femenina

Poble	Habitants	Nre. afiliades Secció femenina / any	%
Betxí	2.253	90 / 1943	3,99
Borriana	18.273	175 / 1943	0,96
Nules	6.374	20 / 1943	0,31

De nou, sembla que la poca afiliació podria correspondre a una concepció elitista de la Delegació, però encara així les xifres semblen molt minses, sobretot si tenim en compte que totes corresponien al 1943, quan José Andino ja feia quasi dos anys que «enfortia» la Falange.

Si el primer pas era constatar la precarietat del Partit Únic en l'àmbit local, el següent era assenyalar-ne els culpables. Ja hem pogut comprovar que la tria del personal polític era una qüestió de màxima importància;

84 El 1945, l'inspector explicava que del «centenar y pico» d'afiliats que «en los primeros momentos se cobijaron en nuestras filas y que siempre fueron un lastre para la Falange» s'havia quedat en cinquanta. *Vistabella* [informe de la IP], 20 de setembre de 1945, GC, caixa 11148, AHPCP.

de fet, la responsabilitat de l'estat del Partit Únic sovint requeia sobre les màximes autoritats locals. Per exemple, els informes eren molt durs amb alguns caps locals, com en el cas de Vilafermosa, visitada el gener del 1942:

Como consecuencia lógica de la pésima labor realizada por el anterior Jefe Local, la Falange de Villahermosa está completamente desorganizada y muerta. Las luchas personales incesantemente sostenidas desde la liberación del pueblo han hecho olvidar casi por completo la existencia de nuestra Organización.⁸⁵

En el cas d'Ares del Maestrat, la inspecció explicava que:

En este pueblo la falta de persona acta [sic] para el cargo de Jefe Local, hace que nuestra Organización solo exista sobre el papel [...]. El Secretario del Ayuntamiento que actúa de Secretario local absorbe [sic] las actividades de la Organización limitándolas a los asuntos burocráticos. [...] Su habilidad y carácter dominador le llevan muy a su gusto, a ser el eje de todas las actividades del pueblo y como siente poco los postulados de nuestra falange, actúa con desgana, cuando las circunstancias le obligan.⁸⁶

Val a dir que la Inspecció Provincial tendia a detectar dos problemes principals: els antecedents carlistes de bona part de la gent d'ordre i la pervivència de les xarxes clientelars i del caciquisme. Aquests dos assumptes concentraven la majoria de les crítiques de l'inspector.

Pel que fa al carlisme, pot sobtar que, tot i que feia anys que la Prefectura Provincial s'hi mostrava hostil, en arribar José Andino Núñez encara hi haguera caps locals amb aquesta adscripció. Però el fet era que existien, i l'inspector ho denuncià amb duresa:

85 *Inspección Provincial. Villa Hermosa*, gener del 1942, GC, caixa 11148, AHPCP. L'informe de la inspecció de la Secció Femenina explicava el cas «Debido a la pésima actuación del Jefe Local y Alcalde [...] resulta que en el pueblo hay un ambiente desfavorable para el Partido. El Jefe Local y Alcalde anteriores eran familia y entre los dos (caciques de toda la vida) resolvían todos los asuntos del pueblo en provecho propio, hasta el extremo que por cuestiones del reparto de racionamiento fueron destituidos y sancionados». *Villahermosa del Rio* [informe de la inspecció de la Delegació de la Secció Femenina], 9 abril 1943, GC, caixa 11148, AHPCP.

86 *Ares del Maestre*, sense signar, sense datar [possiblement març 1943], GC, caixa 11149, AHPCP.

Aunque en el orden administrativo de la Organización está al corriente, esto no significa celo y fe en nuestros postulados Nacional-Sindicalistas, puesto que tiene la Organización completamente abandonada y no hay ningún servicio que dé señales de vida; no existiendo nada del Frente de Juventudes y de la Sección Femenina. Procede de la Comución Tradicionalista. Su conducta moral deja mucho que desear.⁸⁷

A Alcalà de Xivert, l'inspector es referia també a l'ajuntament: «las actuales [jeraquies], casi todas pertenecientes al antiguo Ayuntamiento, carecen en absoluto de entusiasmo y amor a la Falange (la mayoría tradicionalistas)».⁸⁸ Mentre que a l'Alcora, l'anàlisi era més detallada:

Alcora es un pueblo en que los partidos antimarxistas tenían antes del 18 de Julio de 1936 una gran mayoría; éstos estaban integrados por Derecha Regional Agraria, Falange Española, Comución Tradicionalista y los que se titulaban conservadores de D. Luis Fabra (personal), que evolucionaban según las conveniencias del momento en que vivían, por ser materialmente conservadores. El más numeroso era la Derecha Regional Agraria con la Juventud de Acción Popular, elementos éstos últimos fundadores e integrantes de Falange Española. Los tradicionalistas, en su mayoría intransigentes, no prestan colaboración abierta y decidida a nuestra organización. [...]

Al frente de la Jefatura Local se halla el camarada Pedro Cotanda Aquilella, de 31 años, industrial, ex-combatiente y tradicionalista fundador del requeté local. Es persona carente de entusiasmo y fe en los postulados de nuestra Revolución Nacional-Sindicalista, que tiene abandonada la Organización [...]. Casi nunca asiste a los actos de la Falange.⁸⁹

87 *Inspección Provincial. Adzaneta*, 23 de gener de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP. Poc després de la inspecció es nomena un nou cap local i es renova l'ajuntament.

88 *Alcalá de Chivert* [nota manuscrita adjuntada als informes de la IP], entre el desembre del 1941 i el juny del 1942, GC, caixa 11167, AHPCP.

89 *Inspección Provincial. Informe de Alcora*, 10 de novembre de 1941, GC, caixa 11167, AHPCP. És interessant destacar com diferencien els «conservadores de D. Luis Fabra» dels membres de la Dreta Regional, quan Luis Fabra fou precisament dirigent d'aquest partit. El testimoni, doncs, reafirma que les lleialtats sovint s'establien més per vincles clientelars que no pas per estructures partidistes, i això podia fer que el significat de pertànyer a un partit o a un altre no tinguera al darrere un posicionament ideològic molt determinat, més enllà de la pertinença de classe.

Si bé aquesta era la percepció personal de l'inspector provincial, podem imaginar que la predisposició del cap provincial era la mateixa. Així ho indicava una nota escrita a mà del mateix cap provincial que contenia apunts d'una visita del cap local d'Altura: «se presenta el Jefe Local y me manifiesta que la situación del pueblo políticamente es desastrosa. Me dice que los camaradas camisas viejas principalmente se muestran algo indisciplinado [sic]. Ello debe ser debido a la maniobra del Alcalde que es el Jefe de los Tradicionalistas intransigentes». Al final de l'escrit, José Andino anotava: «parece buen jefe».⁹⁰ A Matet, l'inspector era contundent en la denúncia del carlisme: «divergencias entre Ayuntamiento y Jefatura Local. Del primero, el único afiliado al Movimiento es el Alcalde, que se titula asimismo Tradicionalista. Es aleccionado por el alcalde de Altura Sr. Ventura y el ex-alcalde de Segorbe Sr. Corté, ambos de filiación Tradicionalista y han demostrado en todo momento ser enemigos fanáticos de Nuestra Organización».⁹¹ A Almenara, l'inspector no dubtava a sumar altres defectes als antecedents polítics: «al frente de esta Local se halla el camarada Miguel Rondán Verdecho [...] procedente del campo Tradicionalista; no tiene capacidad para el cargo, carece des [sic] espíritu falangista, es persona de grandes pasiones y por lo tanto de poca justicia y de conducta moral algo dudosa».⁹² D'altra banda, als pobles on el carlisme ja no ostentava els càrrecs principals també se l'acusava d'obstruccionisme. Per exemple, a Nules s'assegurava que «[l]a parte más numerosa del antiguo Partido Tradicionalista no colabora con la Jefatura, no porque ésta esté regida por el actual Jefe, sino porque se hallan poseídos de un

⁹⁰ *Altura* [nota manuscrita del cap], sense datar [entre l'octubre del 1941 i el juny del 1942], GC, caixa 11149, AHPCP. Posteriorment, unes notes del cap recollien la visita de l'alcalde, que es defensava de les acusacions i assegurava que els tradicionalistes no s'havien integrat dins la FET-JONS perquè no els lliuraren els fulls d'afiliació. I afirmava que darrere de tot hi havia Segorb, que «lucha por fastidiar al pueblo de Altura». En aquest cas, José Andino no feia cap valoració de l'alcalde. *Altura. Ayuntamiento* [nota manuscrita del cap], sense datar [entre l'octubre del 1941 i el juny del 1942], GC, caixa 11149, AHPCP.

⁹¹ *Inspección Provincial. Informe de Matet* [còpia], 6 de novembre de 1941, GC, caixa 11151, AHPCP. L'inspector proposa una nova comissió gestora formada íntegrament per membres de l'antiga DR. Curiosament, quan tres anys després tornen a florir els conflictes locals, un nou informe del mateix inspector assegura que tots eren reverteristes. Vegeu les notes a peu de pàgina 40, 41 i 43.

⁹² *Almenara, visita del 5-3-1941* [de la IP], GC, caixa 11149, AHPCP.

espíritu viejo y pequeño». ⁹³ Hi havia també ocasions en què es reconeixia que els antecedents carlistes no havien perjudicat l'organització, com a la Mata de Morella: «al frente de esta Jefatura Local se halla el camarada Andrés Monserrat Morralla, de 39 años de edad, Labrador y procedente de la Comución Tradicionalista que la desempeña desde Mayo del 38, liberación del pueblo, con entusiasmo y verdadero espíritu falangista». ⁹⁴

En qüestió d'antecedents, però, no tan sols el carlisme rebia crítiques. Alguns informes atribuïen als antecedents republicans la poca implicació dels càrrecs:

Vilafamés siempre o casi siempre ha estado dirigido políticamente por los individuos, la mayoría del pueblo, que forman el Partido Radical, en su tendencia anticlerical. En las elecciones generales, cada uno de los componentes o simpatizantes de los Partidos [sic] Radical, conservador y grupo de oposición a estos, votaban las respectivas candidaturas; pero en las elecciones locales, las derechas y los marxistas formaban un bloque en contra del partido radical, su enemigo común [...]. La mayoría de los afiliados a nuestra Organización, procedentes casi todos de los partidos derechista y radical, carecen de estilo, desconocen casi en absoluto lo que es y representa nuestra Revolución y poco, o nada, saben de la verdad de nuestra Falange. ⁹⁵

Quan no es podia atribuir la manca d'adhesió a l'adscripció política, sovint es culpava el caciquisme. En molts casos es criticava la pervivència d'aquestes relacions de poder i de control social que, segons el que deien, anaven en contra de l'esperit nacionalsocialista. Així, doncs, en visitar Xóvar l'inspector constatava: «en el Ayuntamiento existe un Concejal [...] que realiza una labor francamente caciquil intentando resucitar en el pueblo viejos y caducos métodos políticos. Se aprovecha de cuantas

⁹³ *Informe de Nules. Visita realizada el 10-11-1941* [segurament de la IP], GC, caixa 11151, AHPCP.

⁹⁴ *Inspección Provincial. La Mata de Morella*, 30 de març de 1942, GC, caixa 11168, AHPC. Val a dir que, per contra, l'alcalde era de la DRA i el consistori majoritàriament també.

⁹⁵ *Vilafamés* [informe de la IP], 10 d'agost de 1943, GC, caixa 11148, AHPCP. L'inspector hi afegia: «en este pueblo, en donde, es doloroso decirlo, faltan en absoluto camaradas con la manera peculiar de ser de nuestra Falange».

ocasions se le presentan para desprestigiar a la Falange, creando un ambiente hostil al Partido para hacerlo impopular en el pueblo».⁹⁶

Però com podem veure en el cas d'Almenara, allò que molestava els dirigents del Partit no era la pràctica en si mateixa, sinó el fet que poguera restar pes i influència a la Falange:

En este pueblo lo[s] núcleos derechistas han sido dirigidos por la familia Bordils; hoy es el llamado Jesús quien todavía tiene cierto ascendiente entre los vecinos de aquella ideología y desde luego pesa aún su consejo en las personas que ocupan cargos políticos o administrativos. Aconsejar que de golpe y porrazo se puedan romper estos resabios de lo antiguo sería estar ciego a la realidad, ahora bien, es necesario hacer cuantos esfuerzos precisen para que la organización vaya ganando poco a poco posiciones, hasta conseguir que sea ella la que dirija y dé normas a cuantas personas ocupan cargos de responsabilidad.⁹⁷

Per últim, la descripció de Catí conjugava quasi tots els mals que podien afligir el Partit:

En Catí todo gira alrededor del antiguo y actual cacique llamado José Sanjuán Prats, ex-seminarista, de antecedentes morales y religiosos med[iocres?] e individuo que se adapta a todas las situaciones y al que su superioridad intelectual le sirve para dominar a todos los que integran el partido [illegible] [municipi]pio, del que forman parte todas las autoridades [...]. Se titula de derechas como antes se tituló radical, la primera filiación se debe a que en las elecciones de Febrero, por acuerdo con Villalonga, votó su grupo la candidatura de derechas, con mayoría para dicho candidato. Fue el primer Alcalde Nacional nombrado por Juan Villalonga y destituido, según informes, por abuso de autoridad. [...] Desde el Jefe Local y Jerarquías, pasando por el Alcalde, concejales y Juez Municipal, al último afiliado, desconocen en absoluto lo que es y significa la Revolución nacional-sindicalista y están ajenos por completo a las normas y estilo de nuestra Falange.⁹⁸

96 *Inspección Provincial. Chóvar*, 10 de febrer de 1942, GC, caixa 11168, AHPCP.

97 *Almenara, visita del 5-3-1941*, GC, caixa 11149, AHPCP.

98 *Catí* [informe de la Inspecció Comarcal], 30 d'octubre de 1940, GC, caixa 11150, AHPCP. L'inspector comarcal era també Ramón Aymerich. Més d'un any després es renovava l'ajuntament, ja que

Conflictes locals, dimissions, denúncies i corrupció

Els conflictes locals arribaven sovint als despatxos de José Andino en forma de denúncies o dimissions. Les inspeccions n'eren la primera reacció. I l'inspector, quan s'hi desplaçava, en deixava constància: «en esta localidad, el camarada José Pruñonosa Miralles, Jefe Local, y el camarada Miguel Astor Castell, Alcalde aunque aparentemente en la vida pública sus relaciones son cordiales, en el fondo se odian y combaten».⁹⁹

En general, tal com succeïa en l'àmbit provincial, les rivalitats entre faccions moltes vegades s'identificaven amb sigles partidistes, que, amb el franquisme, havien passat a ser «antecedents». Per exemple, d'Atzeneta l'inspector feia una descripció que podria ser vàlida per a una gran part dels pobles castellonencs: «en este pueblo, de arraigo derechista, están las personas [que] por sus antecedentes debían de pertenecer a Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N-S. divididos en tres grupos: uno [Tra]dicionalistas intransigentes; otro por los de éste matiz pero [illegible] de entrar en la Organización sin discutirla, y un tercero comp[ues]to por los procedentes de la D.R.A que casi todos son entusiastas del Movimiento».¹⁰⁰ Potser la descripció no s'ajustava del tot a la complexitat del territori, però de ben segur que recollia amb precisió la mentalitat a la qual l'inspector —i, per extensió, la FET-JONS provincial— s'enfrontava.

al capdavant hi hagué una persona que, segons l'inspector, liderava un «grupito» que «están en frente de los actuales dirigentes», tot i ser de «la misma procedencia». Un informe posterior, del 1944, constata que les coses no havien canviat gaire: «Catí, pueblo de arraigo izquierdista en las Elecciones del 16-2-36, con una población de 1.700 habitantes sólo obtuvieron las candidaturas de derechas unos 30 votos, en su mayoría mujeres, ya que solo dos hombres la votaron. Así, no es de extrañar que todos los cargos de Mando y confianza estén en manos de personas procedentes del Partido Republicano Radical y que hoy se encuentran encuadrados en nuestra Organización». *Catí* [informe de la IP], 16 de novembre de 1944, GC, caixa 11150, AHPCP.

⁹⁹ Informe de Canet lo Roig, 6 de maig de 1943, GC, caixa 11150, AHPCP. La inspecció es produïa després d'una denúncia al GC del cap local que acusava l'alcalde de quedar-se els diners d'una collecta per comprar una imatge religiosa. La proposta de l'inspector fou, com solia ser en aquests casos, demanar la destitució d'ambdós i la renovació de l'ajuntament. Una nota manuscrita —segurament pel mateix governador— sobre la proposta d'un nou ajuntament, reconeixia que calia renovar els càrrecs «para iniciar una era de apaciguamiento de los espíritus de los vecinos, hoy en completa lucha».

¹⁰⁰ *Inspección Provincial. Adzaneta*, 23 de gener de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP. L'informe afegia que «algunos de ellos [de la DR] no se han afiliado al Partido por circunstancias de antipatía con el actual Jefe Local».

Hi havia encara un tercer grup polític que s'havia de tindre en compte dins els antecedents d'ordre, tot i que no era tan assimilable als ideals del franquisme i del nacionalsindicalisme, foren quins foren aquests: es tractava dels republicans. Com hem vist, la terminologia per referir-s'hi tenia una gran quantitat de variants: *cantistes*, *reverteristes*, *radicals*, *liberals* o *llibertaris* i, fins i tot, *izquierdistas*. Segons l'interès, s'usava un terme o un altre. Per exemple, a Borriol els definien com a *liberals*:

Es el pueblo de Borriol uno de la Provincia en que los odios y rencores entre las fracciones políticas de antaño todavía perduran con claro perjuicio para la unidad y consistencia de la Organización Local. Hay dos grupos irreconciliables, los de procedencia liberal y las derechas-traditionalistas, cuyas cabezas visibles son los afiliados a Nuestro Movimiento, que se pasan el tiempo vigilándose y en espera de cualquier caída desgraciada o de la índole que sea, del contrario político de antes, hoy camarada.¹⁰¹

Mentre que a Viver, quan explicaven les divisions locals, s'hi referien com a membres del Partit Radical:

Antes del Movimiento, el Partido Radical contaba en este pueblo —como en casi todos los de aquella comarca— con una mayoría aplastante, debido a que Cantos, Diputado de dicho Partido, logró, en virtud a su influencia en aquellos tiempos, unir Villanueva de Viver con Barracas mediante una carretera que actualmente llega hasta Fuente la Reina. Los Partidos de orden estaban representados por la D.R.A. integrada, a lo sumo, por siete u ocho hombres y quince o veinte mujeres. Pero tanto los que pertenecían al Partido Radical como los que integraban la D.R.A. sus actos no respondían a una regla de conducta basada en fines de interés general sino más bien se orientaba en sentido contrario, es decir, buscando cada grupo el bien particular de las amistades propias y el mal de los que consideran enemigos personales.¹⁰²

101 *Inspección Provincial. Borriol*, 14 d'abril de 1944, GC, caixa 11149, AHPCP.

102 *Inspección Provincial. Villanueva de Viver*, 8 de juliol de 1942, GC, caixa 11148, AHPCP.

En alguns casos els conflictes podien ser latents, i la mateixa intervenció de les autoritats centrals era la que els despertava. A Fondegulla, per exemple, la Inspecció sembla que va motivar el revifament dels conflictes. Segons un primer informe de la Inspecció Provincial, hi havia una necessitat de renovar l'ajuntament, que funcionava deficientment, en contrast amb la FET-JONS «perfectamente atediada por su Jefe Local».¹⁰³ Després de consultar el cacic de la comarca, l'inspector va dur a terme una proposta de renovació que devia motivar la revolta d'una de les faccions locals i que va acabar en una sèrie de denúncies creuades. Fruit d'això, uns mesos més tard s'hi enviava un altre inspector per avaluar la situació i fer-ne una proposta alternativa. En aquest cas no es definien els sectors rivals, però se'n constata l'existència:

Entre los afiliados a F.E.T. y de las J.O.N.S. existen dos grupos que mutuamente se reprochan actuaciones cuya depuración exige más tiempo del que permitió [sic] del escaso tiempo de que disponía en mi visita. Puedo anticipar que el contenido de las denuncias cruzadas entre los dos bandos habría de quedar reducido a cosas de poca importancia. Esto, en lo que se refiere a las acusaciones de carácter puramente político, porque hay otras de orden moral tan delicado que no juzgo conveniente hacer constar.¹⁰⁴

A Almedíxer, les divisions també havien saltat després de nomenaments: «la división reinante entre la Organización y el Ayuntamiento tuvo comienzo al ser nombrado Alcalde Filomeno Ginés Latorre, enemigo personal y familiar de su antecesor en el cargo David Latorre Latorre».¹⁰⁵

En altres casos, l'actuació de la Fiscalia de Taxes podia estar darrere d'aquestes divisions. N'era un exemple Alcalà de Xivert, on l'inspector informava de la multa que s'havia posat a l'alcalde per autoritzar la venda d'un vagó de creïlles per damunt del preu fixat per la llei de taxes.¹⁰⁶ Sem-

¹⁰³ *Inspección Provincial. Alfondeguilla*, 13 de febrer de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP.

¹⁰⁴ *Informe sobre el Ayuntamiento de Alfondeguilla*, Delegació d'Informació i Investigació, 22 d'abril de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP.

¹⁰⁵ *Inspección Provincial. Almedijar*, 24 de març de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP.

¹⁰⁶ *Inspección Provincial. Alcalá de Chivert*, 13 de desembre de 1941, GC, caixa 11167, AHPCP.

bla que l'alcalde, que era alhora el cap local, fou destituït per aquesta infracció. Però en una inspecció posterior se'n proposava la restitució, perquè la infracció no s'havia produït amb «mala intenció»:

Puestos nuestros ojos en la Falange, te interesamos que procures, por los medios a tu alcance [sic], conseguir que cuando se tenga que proceder por el Excmo. Sr. Gobernador Civil a la destitución de algún Alcalde que ocupe a la vez la Jefatura Local, que se examine con detenimiento las causas que lo produzcan, para ver que si no hay mala intención en las faltas cometidas, enseñarles por esta Jefatura Provincial la manera de obrar y cumplir con los deberes del cargo, evitando de esta forma perder la colaboración de buenos camaradas, de los que no se encuentra sobrada esta Provincia.

Quien hiciere la propuesta para nombrar Alcalde al tal Ginés, cometió un gran error ya que —además de carecer este elemento de sentimiento político que le identifique con nuestra Causa (no pertenece al Partido)— debió darse cuenta de que la enemistad existente entre el entrante y el saliente, indudablemente, se avivaría y extendería a los simpatizantes de uno y otro.¹⁰⁷

En aquest cas, doncs, es preferia mantindre un alcalde corrupte abans que despertar la rivalitat entre faccions. Però no era aquest l'únic exemple en què les autoritats mostraven indulgència.¹⁰⁸ A Argeleta, l'inspector justificava que el cap local usara en benefici propi els diners destinats a «huérfanos de la revolución y la guerra», perquè «por sentimientos familiares dejó de usar de su autoridad». Com que els havia restituït amb la visita de l'inspector (i, per tant, es tractava només d'un «retraso injustificado»), no es considerava necessària la destitució, però sí una sanció.¹⁰⁹

107 *Inspección Provincial. Alcalá de Chivert*, 22 de juny de 1942, GC, caixa 11167, AHPCP.

108 No era aquesta una particularitat de José Andino; el cap local d'Artana denunciava la condescendència de l'anterior governador amb la corrupció: «nombrada la actual Gestora a raíz de la liberación del pueblo, es considerada cómplice por lenidad de los innumerables abusos, algunos de ellos lucrativos, que cometió su Alcalde Presidente D. José Maria Catret Gregori y que quedaron en la impunidad por el apoyo del Sr. Sada Moneo, que se limitó a destituirlo sin ulteriores consecuencias». Informe del cap local d'Artana, 14 de gener de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP.

109 *Argelita* [informe de la IP], 6 de novembre de 1944, GC, caixa 11149, AHPCP.

La destitució dels càrrecs era una última opció, fins i tot en casos d'abús sexual: «la conducta social limpia y transparente del Jefe Local se encuentra en la actualidad empañada por rumores —dignos de relativo crédito, existentes dentro y fuera de la localidad— de que se entiende con una mujer que tiene el marido en la cárcel. No obstante, visto y comprobado el entusiasmo y buena voluntad para servir la Falange de que está poseído, y de que con él colaboran los mejores elementos del pueblo, creemos debe continuar el actual Jefe en Salsadella».¹¹⁰ Cal dir, però, que en altres casos, com el de Vilafermosa, aquest tipus d'abús de poder sí que mereixia una reprovació: «dejándose llevar de sus apetitos sexuales ha cometido acciones muy bajas que le imposibilitan no solamente a continuar siendo Jefe Local sino también el seguir perteneciendo a la Falange Española Tradicionalista y de las J.O.N-S.».¹¹¹

Una última qüestió que generava malestar entre les autoritats provincials era la indisciplina. L'exemple més greu que hem trobat és de la Vall d'Uixó; el cap provincial havia escrit el següent sobre un informe de la Delegació Provincial de la Secció Femenina: «se arrestó en su domicilio 8 días al Jefe Local y se le dio el cese por incorrección al no cumplimentar las órdenes de organizar un acto en el cual se dieron los subsidios de vejez. No asistiendo ningún afiliado ni el Jefe Local aunque sabía que asistirían a ese acto el Jefe Provincial y Gobernador».¹¹² Aquest era, sens dubte, un cas extrem, però no aïllat. Alguns mesos abans, una carta d'un afiliat de Borriana explicava que «después del acto del domingo, he procurado como afiliado indagar las causas que produjeron aquella frialdad y falta de entusiasmo en los organismos oficiales y en el pueblo, pues aun cuando en otras ocasiones ha ocurrido lo mismo, no eran presididas por el Jefe provincial a quien todos debemos respeto».¹¹³

Els actes més habituals d'indisciplina eren les negatives a portar la camisa blava, tal com denunciava el cap local d'Artana:

110 *Inspección Provincial. Salsadella*, 13 de desembre de 1941, GC, caixa 11170, AHPCP.

111 *Inspección Provincial. Villa Hermosa*, gener de 1942, GC, caixa 11148, AHPCP.

112 Nota manuscrita, segurament del mateix cap. *Vall de Uxó* [informe de la inspecció de la Delegació de la Secció Femenina], 13 de novembre de 1943, caixa 11148, AHPCP.

113 Carta adreçada a José Andino, 9 de febrer de 1943, GC, caixa 11149, AHPCP. Poc després d'aquests fets, es va nomenar un nou cap local i alcalde.

Esta Gestora en la cual figuran diversos elementos notoriamente poco afectos a la Falange como lo demuestra el hecho de no ponerse la camisa azul en los actos oficiales y de no pagar sus cuotas a la Organización política deliberadamente para que les den de baja. [...] Tengo entendido que se están haciendo maniobras políticas que de prosperar sería el desprestigio del partido, porque en voz pública que te proponen regidores pertenecientes a una camarilla desacreditada en la cual figuran hasta personas afectadas por la ley de tasas.¹¹⁴

Amb aquest text el cap local pretenia defensar-se de les crítiques de l'inspector provincial, que alguns dies abans havia escrit: «nuestro Partido en Artana es una cosa estática, sin forma ni estilo Falangista. El Jefe Local es una persona —aunque honrada, que siente nuestra Causa y de moralidad intachable— incapaz de tomar una determinación por sí misma, y sin formación política y base cultural para organizar su Falange».¹¹⁵ Uns dies més tard es nomenà un nou cap local i el 18 de març del mateix any es va renovar l'ajuntament. La renovació de càrrecs era aquí, com en tants altres pobles, la fórmula màgica que havia de solucionar els problemes locals.

Conclusions

Els informes de la Inspecció Provincial de FET-JONS no són una font estadística que ens permeta valorar la implantació del règim amb dades quantificables. De tota manera, sí que ens dibuixen una panoràmica general de la demarcació castellonenca durant el mandat de José Andino Núñez.

Tal com hem pogut comprovar en aquestes pàgines, la impressió global és la d'un partit únic que tenia grans dificultats per assentar-se en el territori, com sembla que succeïa al conjunt de l'Estat (CAZORLA 2000). Els informes corroborarien la sensació de «desorganització i la manca de recursos» que Josep Gelonch detectava per a Lleida (2012b, 101). En aquest sentit, els documents concebien una estructura política sense

¹¹⁴ Informe del cap local d'Artana, 14 de gener de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP. El cap local proposava uns noms per constituir l'ajuntament.

¹¹⁵ *Inspección Provincial. Artana*, 13 de gener de 1942, GC, caixa 11149, AHPCP. Cal remarcar que la inspecció es va fer el dia 9 de gener.

pretensions d'enquadrar-hi tota la població, ja que més aviat estava dirigida als segments socials del «bàndol» dels vencedors. La indiferència o la incomprensió d'aquests sectors envers la FET-JONS era el que devia preocupar l'inspector.

De fet, aquest partit únic practicà un elitisme polític que no feia més que afavorir les classes benestants, i, fruit d'això, els informes també desprenien un cert menyspreu cap al món rural i agrícola, que sovint relacionaven amb un endarreriment polític i cultural. Això contrastava amb el suposat discurs «ruralista» que caracteritzava els feixismes d'entreguerres (MARÍN 2004; FONT 2001). D'altra banda, i de nou en contrast amb les proclames propagandístiques, aquests informes no feien cap concessió a l'obrerisme. Així, doncs, no hem trobat cap referència a l'actitud de les classes populars envers la FET-JONS en particular i el règim en general. Des del punt de vista de l'inspector, sembla clar que aquest era un assumpte estrictament d'ordre públic, no de control polític —o, com a mínim, no era una qüestió que poguera condicionar el nomenament/funcionament de les autoritats locals. En resum, no sembla que durant aquests anys hi haguera un enquadrament de la població gaire vigorós; i tampoc no pareix que això fóra una preocupació. De fet, ni tan sols els informes de la Secció Femenina del 1943 semblaven mostrar interès pels problemes de la població en general, com podien ser la fam i el proveïment durant aquests anys tan durs.

En aquest sentit, moltes vegades s'apellava a l'«esperit» nacionalsindicalista o al «sentit» de la Falange, però mai no es concretava a què es referien. Podem deduir que, darrere d'aquesta retòrica, l'inspector pretenia aconseguir un partit únic més obediència a les directrius superiors i menys condicionat per la «vella política». Aquesta «vella política» s'assimilava, sobretot, al tradicionalisme i al republicanisme radical, mentre que a la Dreta Regional se li pressuposava més sintonia amb la nova època. I sembla clar que un dels objectius de les inspeccions era acabar amb la influència dels «tradicionalistes intransigents» en l'àmbit local o, com a mínim, domesticar-los.

Un altre aspecte central de la retòrica falangista contra la «vella política» era la lluita contra el caciquisme. De tota manera, tal com hem vist, FET-JONS no s'oposava sistemàticament al caciquisme o a les pràctiques

clientelars, sinó que les perseguia quan eren un obstacle per a la consolidació del partit; però, quan se'n podia aprofitar, les conservava i les promovia. Els informes que hem estudiat, doncs, coincideixen més amb el plantejament historiogràfic que reivindica les arrels «liberals i restauracionistes» del franquisme que no pas amb el que dona per bona la retòrica anticaciquil del règim.¹¹⁶ El caciquisme com a sistema d'obtenció de vots havia desaparegut, però continuava essent plenament vàlid com a forma de domini i de control social. I la pretensió de FET-JONS era que s'articulava a través seu.

Tot i que és indiscutible que amb l'arribada de José Andino es procedí a una renovació molt important de les institucions locals, no podem considerar que els nous inquilins foren «homes nous», com alguns historiadors han volgut veure (DEL ARCO BLANCO 2014). El requisit falangista que José Andino reclamava es limitava només a una afiliació al partit, que s'exigia a tots els membres dels consistoris i les jerarquies locals, però no corresponia a uns antecedents concrets. És més, fins i tot hem vist un cas en què l'existència d'un nodrit grup de camises velles —cosa rara per aquestes terres— no els va garantir el control de les estructures locals.

Pel que fa a les autoritats locals, el cap era una figura de control polític del municipi, però no se li atorgaven majors funcions que a l'alcalde. La tasca principal del cap local era mantindre en funcionament les estructures del partit a escala local i, alhora, vetllar per la disciplina i l'obediència política del municipi. Així, doncs, la FET-JONS no rivalitzava en funcions amb l'ajuntament, però el cap local sí que podia fer-ho políticament amb l'alcalde. És ací on sorgien la majoria dels conflictes. Però la supremacia d'una institució sobre l'altra era clara i, de fet, a través d'aquests informes, podem deduir que, en un altre nivell, José Andino va dimitir progressivament de la funció de cap provincial en benefici de la condició de governador —si més no, burocràticament parlant.¹¹⁷

¹¹⁶ Per a exemples de les diferents posicions vegeu, principalment, Antoni CAZORLA (1998) i Martí MARÍN CORBERA (1995, 2013). Hi ha una síntesi del debat a José Alberto GÓMEZ RODA (1999, 36–44) i més recentment a Miguel Ángel DEL ARCO BLANCO (2014).

¹¹⁷ Amb el pas del temps, els informes de la inspecció deixaren d'adreçar-se directament a José Andino, i passaven abans per una alta jerarquia intermèdia. De fet, en la documentació hi ha una

Uns altres elements de la «vella política» eren la corrupció i l'abús de poder. Ací, de nou, es pot observar que hi havia un criteri polític —i, per tant, arbitrari— per afrontar-los. Tant els membres dels consistoris com les jerarquies locals van aprofitar els càrrecs per treure'n profit, d'una manera prou generalitzada. Però no es tractaven tots els casos igual, sinó en funció de qui els havia comés i de les circumstàncies. Per exemple, en plena ofensiva contra l'estraperlo i l'ocultació, una sanció de la Fiscalia de Taxes podia comportar la destitució del càrrec, especialment si es considerava hostil políticament, o només una multa governativa, en el supòsit que el càrrec fóra irremplaçable.

Per últim, sovint es va recórrer a la unificació de càrrecs per evitar les friccions pròpies d'aquests sistemes de poder local. Però, pel que hem vist, no existia una posició clara sobre aquesta qüestió. En moltes localitats, la unificació existia des de la mateixa ocupació per les tropes feixistes; en d'altres, fou una opció a causa de les circumstàncies posteriors. En tot cas, podem dir que la unificació en l'àmbit provincial no comportà una unificació en l'àmbit local; ben al contrari. Quan la FET-JONS semblava haver guanyat la batalla provincial es constata que la unificació en l'àmbit local havia suposat, en molts aspectes, l'abandó de les responsabilitats com a cap local a causa de les obligacions primordials com a alcalde (d'una manera semblant a allò que li passà a José Andino Núñez). Aquesta situació s'intentà resoldre separant els càrrecs d'alcalde i cap local, però calia assegurar que el partit i l'ajuntament estigueren íntimament lligats (per la qual cosa nomenaven el cap local primer tinent d'alcalde). Des del nostre punt de vista, doncs, la unificació —o desunificació— a aquesta escala no s'ha d'interpretar en clau de subordinació d'una institució a una altra: tan sols fou una manera d'encaixar-hi unes estructures amb funcions diferents i de resoldre friccions locals.

certa confusió sobre qui era el cap i apareix el càrrec de sotscap, que l'agost del 1946 ocupava Carles Fabra.

Bibliografia

- ALÓS, Vicente R., i Carmen CASTELLET ALEMANY. 1998. *El ocaso del sistema canovista. Elecciones generales en Castellón, 1903–23*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- ARCO BLANCO, Miguel Ángel del. 2014. «¿Fascismo en las instituciones del “nuevo Estado”? Personal político, cultura política y participación en el franquismo (1936–1951)». *Rubrica Contemporanea* 5, 3: 29–43.
- CAZORLA SÁNCHEZ, Antonio. 1998. «La vuelta a la historia: caciquismo y franquismo», *Història Social* 30: 119–132.
- . 2000. *Las políticas de la victoria. La consolidación del Nuevo Estado franquista (1938–1953)*. Madrid: Marcial Pons.
- FOLCH, Maria. 2001. «L'establiment del “Nuevo Estado” a Castelló de la Plana». *L'Avenç* 262: 48–50.
- FONT I AGULLÓ, Jordi. 2001. *¡Arriba el campo!: primer franquisme i actituds polítiques en l'àmbit rural nord-català*. Diputació de Girona.
- FONTANA, Josep. 1986. «Reflexiones sobre la naturaleza y las consecuencias del franquismo». Dins Josep FONTANA, ed., *España bajo el franquismo*. Barcelona: Crítica.
- GARCÍA DE LA TORRE, Alfredo. 2012. «Propaganda y cultura del “Nuevo Estado” franquista en Alicante durante la postguerra (1939–1945)». Tesi doctoral, Universitat d'Alacant. <http://hdl.handle.net/10045/24335>.
- GELONCH I SOLÉ, Josep. 2012a. *El poder franquista a Lleida, 1938–1951*. Edicions de la Universitat de Lleida.
- . 2012b. «FET y de las JONS en el món rural català de la postguerra». *Segle XX* 5: 85–114.
- GINÉS I SÀNCHEZ, Andreu. 2008. «La instauració del franquisme al País Valencià: Castelló de la Plana i València». Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra. <http://hdl.handle.net/10803/7470>.
- . 2010. *La instauració del franquisme al País Valencià*. Publicacions de la Universitat de València.
- GODES, Ramón. 1990. *Política y sociedad en Castellón durante la década de los años cuarenta*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- GÓMEZ RODA, José Alberto. 1999. *Política i poder local. Catarroja: un municipi valencià durant el primer franquisme*. Catarroja/Barcelona: Afers.
- GONZÁLEZ DEVÍS, Raül. 2016. *Tragèdies silenciades: repressió franquista i maquis a les comarques del Nord del País Valencià*. Castelló de la Plana: Servei de Publicacions Universitat Jaume I / Publicacions Universitat Rovira i Virgili.
- GONZÁLEZ SOBACO, ANTONIO. 1986. *Los partidos políticos durante la Segunda República en Castellón*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- Guia comercial de Castelló de la Plana*. 1941. Castelló de la Plana: impremta Mas.
- MARÍN, Martí. 1995. «La classe política local a la Catalunya franquista: dues espanyes, dues Catalunyaes». *L'Avenç* 197: 22–27.
- . 1997. «Els qui manaven». Dins Borja de RIQUER, dir., *La llarga postguerra (1940–1960)*. *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, vol. 10. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- MARÍN, Martí. 2000. *Els ajuntaments franquistes a Catalunya. Política i administració municipal, 1938–1979*. Lleida. Pagès editors.
- . 2004. «Franquisme i món rural: apunts sobre els anys de la llarga postguerra». *Estudis d'Història Agrària* 16: 21–38.
- . 2013. «Los gobernadores civiles del franquismo, 1936–1963. Seis personajes en busca de autor». *Historia y Política* 29: 269–299.
- MORENO SECO, Mònica. 2001. «El conflicte inexistent. Església i falange a Alacant, 1939–1945». *L'Avenç* 262: 46–47.
- PALOMAR MARTÍNEZ, Joan Miquel. 2008[?]. «Castelló després de la victòria. Poder polític a l'Ajuntament de Castelló (1938–48)». Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló. Consultat el febrer de 2016. <http://www.memoriacastello.cat/11050601.html>.
- PANIAGUA, Javier, i José A. PIQUERAS. 2006. *Diccionario biográfico de políticos valencianos: 1810–2006*. 2a edició. València: Institució Alfons el Magnànim / Fundación Instituto Historia Social / Centro Francisco Tomás y Valiente UNED.
- PEÑA RAMBLA, Fernando. 1998. *Història de l'empresa Segarra. Paternalisme industrial i franquisme a La Vall d'Uixó, 1939–1952*. Castelló de la Plana: Diputació de Castelló.
- PERIS MUIÑOS, Maria Isabel. 2012. *Històries de vida al Castelló de la guerra i la postguerra*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- TÉBAR, Javier. 2011. *Barcelona, anys blaus. El governador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940–1945)*. Barcelona: Flor del Vent Edicions.

Aquesta obra està subjecta a una llicència de [Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by/3.0/)